

Soekarno's dans met Mao

Indonesisch-Chinese betrekkingen van Bandung tot Soeharto: 1955-1965

Naam: Jorrit Steehouder
Studentnummer: 3621324
Adres: Ahornstraat 52
3552 CH Utrecht
E-mail: j.steehouder@students.uu.nl
Cursus: Onderzoeksseminar III: van kolonie tot staat
Docent: dhr. dr. Remco Raben
Datum: 07-04-2014

Foto omslag:

Soekarno en Mao tijdens Soekarno's staatsbezoek aan China, 1956, Ministerie van Voorlichting, Jakarta, in: *C. Adams, Sukarno. Een autobiografie uit de mond van de president, opgetekend door Cindy Adams* (Den Haag 1967)

Inhoud

Inleiding	4
<i>Hoofdstuk 1</i>	
De draak van China en de buffel van Indonesië	9
<i>Hoofdstuk 2</i>	
Een mooie rode loper: 1955-1961	17
<i>Hoofdstuk 3</i>	
Van antikoloniaal naar antiwesters: 1961-1965	30
Conclusie	41
<i>Geraadpleegde bronnen</i>	
Archieven	43
Gedrukte bronnen	43
Periodieken	43
Literatuur	44

Inleiding

Tijdens de Koude Oorlog domineerden de tegenstellingen tussen het communistische en het kapitalistische blok de internationale betrekkingen. De meeste landen kozen in de jarenvijftig en zestig van de twintigste eeuw onder druk van de Verenigde Staten of de Sovjet-Unie een kant in het conflict. Toch waren er ook landen die hun eigen koers voeren. Indonesië, dat in 1949 onafhankelijk werd, is hier een voorbeeld van. Het land maakte in de Koude Oorlog geen deel uit van een van de twee machtsblokken, maar ontwikkelde onder Soekarno tussen 1955 en 1965 wel sterke banden met communistisch China. Het bezien van deze toenadering in de context van de Koude Oorlog is een waardevolle aanvulling zijn op het reeds bestaande beeld van de Indonesische buitenlandse politiek. In dit onderzoek analyseer ik daarom de toenadering van Indonesië tot China tegen de achtergrond van de Koude Oorlog en staat de Indonesische buitenlandse politiek tussen 1955 en 1965 centraal.

Het vertrekpunt van dit onderzoek is 1955, dat voor de Indonesische buitenlandse politiek een belangrijk jaar was. In april dat jaar vond de Azië-Afrika-conferentie plaats, die later bekend kwam te staan als de Bandung-conferentie, naar de Indonesische stad waar de conferentie gehouden werd. De Bandung-conferentie was van groot politiek en ideologisch belang voor Indonesië. De conferentie was namelijk bedoeld om de economische en culturele samenwerking tussen Aziatische en Afrikaanse landen te stimuleren en weerstand te bieden aan het kolonialisme of neokolonialisme van de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie of andere landen.¹ Indonesië en de andere deelnemende landen wilden tijdens de Koude Oorlog met een ongebonden buitenlands beleid buiten de invloedsferen van de machtsblokken blijven.

Het voeren van een ongebonden buitenlands beleid blijkt niet onverenigbaar te zijn geweest met een toenadering tot een grootmacht. In de schaduw van de Bandung-conferentie werd namelijk een verdrag tussen Indonesië en China gesloten: het *Sino-Indonesian Dual Nationality Treaty*. Dit verdrag moest het sluitstuk vormen van het probleem omtrent de grote groep etnische Chinezen in Indonesië. Het verdrag was de eerste stap in de toenadering tussen Indonesië en China, die zich verder zou ontwikkelen tussen 1955 en 1965.

De Bandung-conferentie maakte duidelijk dat een onafhankelijke politiek de basis zou gaan vormen van het Indonesische buitenlandse beleid. Al in 1953 liet vicepresident Mohammad Hatta zich in het Amerikaanse tijdschrift *Foreign Affairs* uit over de internationale positie van Indonesië. Volgens Hatta was het voor Indonesië niet noodzakelijk

¹ A. Appadorai, *The Bandung Conference* (New Delhi 1955) 7-8.

om een keuze te maken tussen de twee machtsblokken in de Koude Oorlog, omdat Indonesië zijn eigen politieke koers zou varen, onafhankelijk van de twee grootmachten.² Hatta typeerde dit beleid als *bebas-aktif*, ofwel: onafhankelijk en actief.³

In de tien jaar na de Bandung-conferentie vond er een aardverschuiving plaats in de Indonesische buitenlandse politiek. Op 17 augustus 1965 sprak Soekarno in zijn rede ter gelegenheid van de Indonesische onafhankelijkheidsviering van het bouwen van een anti-imperialistische as, namelijk *'the axis of Djakarta-Phnom Penh-Hanoi-Peking-Pyongyang'*.⁴ Het idee van deze anti-imperialistische as lijkt in strijd met Hatta's uitlatingen van 1953. Uit de alliantie met deze communistische landen – China in het bijzonder – blijkt dat het buitenlandse beleid van Indonesië verschilde met dat van tien jaar eerder. Soekarno sprak in zijn rede zelfs over betrekkingen met het communistische Vietnam en Noord-Korea, landen waar het in de Koude Oorlog daadwerkelijk tot een gewapend treffen tussen communistische en niet-communistische partijen kwam. Het is opmerkelijk dat Indonesië, dat herhaaldelijk het ideaal had uitgesproken een ongebonden buitenlands beleid te willen voeren, een alliantie sloot met communistische landen.

De toenadering tussen Indonesië en China in de periode 1955-1965 lijkt aldus niet vanzelfsprekend. In Indonesië waren – ondanks het *Dual Nationality Treaty* uit 1955 – problemen met de grote groep Chinese Indonesiërs. Deze bevolkingsgroep genoot een bevoorrechte economische positie ten opzichte van de andere bevolkingsgroepen.⁵ Dit leidde vooral bij de Indonesiërs tot groot ongenoegen.⁶ Maatregelen van de Indonesische overheid ten aanzien van de Chinese bevolking in Indonesië leidden ertoe dat de Indonesisch-Chinese betrekkingen tussen 1959 en 1960 werden verstoord.

Verschillende auteurs hebben een verklaring gegeven voor de toenadering van Indonesië tot China. Een van die verklaringen geeft historicus Sheldon W. Simon. In *The Broken Triangle: Peking, Djakarta and the PKI* (1969) stelt Simon dat Indonesië en China gemeenschappelijke belangen hadden in Azië. Zo waren beide landen tegen de Amerikaanse en Britse aanwezigheid in Zuidoost-Azië en tegen de vorming van Maleisië (dat gezien werd als een Brits bruggenhoofd in Azië).⁷ Bovendien wilden Indonesië en China anti-linkse bewegingen in Indonesië elimineren en Zuidoost-Azië opdelen in invloedssferen van Peking,

² Michael Leifer, *Indonesia's Foreign Policy* (Londen 1983) 29.

³ Rizal Sukma, *Indonesia and China: The Politics of a Troubled Relationship* (Londen 2005) 18.

⁴ Leifer, *Indonesia's Foreign Policy*, 105.

⁵ F.B. Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence: from Sukarno to Soeharto* (Ithaca en Londen 1976) 88-89.

⁶ Leifer, *Indonesia's Foreign Policy*, 40.

⁷ S.W. Simon, *The Broken Triangle: Peking, Djakarta and the PKI* (Baltimore 1969) 13-29.

Hanoi en Jakarta.⁸ Ook Soekarno's anti-imperialistische campagne om West-Nieuw Guinea te herwinnen op de koloniale overheerser – Nederland – verstevigde de band met China, aldus Simon. Tegelijkertijd vervreemdden Soekarno's campagnes – die volgens Simon een nationalistische oorsprong kenden – Indonesië van het Westen.

Evenals Simon stelt Michael Leifer in *Indonesia's Foreign Policy* (1983) dat de toenadering tussen Indonesië en China voortkwam uit een revolutionair verlangen naar onafhankelijkheid.⁹ Waar Simon stelt dat dit verlangen zich uitte in een anti-imperialistische buitenlandse politiek, stelt ook Leifer dat Soekarno de 'romantiek van de revolutie' gebruikte tegen het imperialisme. Hiermee hoopte Soekarno volgens Leifer de binnenlandse eenheid te bewaren.¹⁰ Leifer introduceert daarnaast de strategie van de *third intermediating party*. Deze strategie hield in dat Indonesië, om afzijdig te blijven in de Koude Oorlog, niet alleen vriendschappelijke relaties onderhield met de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, maar ook met China als derde partij. Met dit beleid behield Indonesië zijn ongebonden positie, volgens Leifer.¹¹ Net als Simon stelt Leifer dat Indonesië als gevolg van Soekarno's anti-imperialisme van het Westen vervreemde, waardoor de *third intermediating party*-strategie zijn kracht verloor. Mede hierdoor raakte Indonesië sterk gebonden aan China, aldus Leifer.

Historicus David Mozingo beschrijft in *Chinese Policy toward Indonesia, 1949-1967* (1976) de toenadering tussen Indonesië en China vanuit Chinees perspectief. China beschouwde nationalistische bewegingen – zoals die van Soekarno – als haar natuurlijke bondgenoot in de strijd tegen het imperialisme.¹² Mao wilde een zogeheten 'verenigd front' vormen, dat een brede alliantie diende te zijn tegen het imperialisme.¹³ Volgens Mozingo hadden Mao en Soekarno belang bij dit verenigd front, want beiden claimden grondgebied dat in handen was van imperialistische mogendheden.¹⁴ Indonesië maakte aanspraak op West-Nieuw Guinea waar China aanspraak maakte op Taiwan. Mozingo stelt aldus dat de toenadering tussen Indonesië en China voortkwam uit een gedeelde afkeer van het imperialisme.

Uit de verklaringen van Simon, Leifer en Mozingo blijkt dat de Indonesische nationalistische en anti-imperialistische buitenlandse politiek een belangrijke reden was voor de toenadering tot China. Deze anti-imperialistische politiek kwam voort uit de binnenlandse

⁸ Simon, *The Broken Triangle: Peking, Djakarta and the PKI*, 13-29.

⁹ Leifer, *Indonesia's Foreign Policy*, xiii.

¹⁰ Ibid, 68.

¹¹ Ibid., 6.

¹² David Mozingo, *Chinese Policy toward Indonesia, 1949-1967* (Ithaca en Londen 1976), 52.

¹³ Ibid., 66.

¹⁴ Ibid., 192.

behoefte aan onafhankelijkheid. Naar mijn mening wordt daarmee voorbijgegaan aan de invloed die de Koude Oorlog gehad kan hebben op de toenadering tussen Indonesië en China. Dit onderzoek richt zich daarom op de vraag of de Indonesische toenadering tot China moet worden gezien als een extrapolatie van Indonesische binnenlandse behoeften, waarbij Indonesië en China elkaar voornamelijk vonden in een gedeeld anti-imperialisme, of dat de toenadering meer verklaard moet worden vanuit het krachtenveld van de Koude Oorlog. Dit onderzoek kan een waardevolle aanvulling vormen op de bestaande verklaringen van Simon, Leifer en Mozingo. De Indonesische toenadering tot China zal ik daarom analyseren tegen de achtergrond van de Koude Oorlog, maar ook tegen die van de Indonesische binnenlandse behoeften.

Historicus Odd Arne Westad stelt dat de Koude Oorlog niet slechts een conflict tussen Oost en West was, maar dat het zich ook uitte in de landen die hij omschrijft als de ‘Derde Wereld’.¹⁵ Westad stelt in zijn boek *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (2005) dat heersers in de Derde Wereld tijdens de Koude Oorlog als gevolg van ‘ideologische loyaliteit’ een alliantie met een van de twee machtsblokken aangingen.¹⁶ Zodoende was de Koude Oorlog een competitie om invloedssferen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, die zich uitstreckte tot in de Derde Wereld. Westad gaat echter niet in op de positie van China in deze machtsstrijd: historicus Chen Jian doet dit wel. In *Mao’s China and the Cold War* (2001) stelt Chen dat China een centrale positie innam en dat zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie streden om invloed in China.¹⁷ Volgens Chen is China door veel auteurs ten onrechte in de periferie van de Koude Oorlog geplaatst.¹⁸ De buitenlandse politiek van Indonesië is moeilijk te passen in het manicheïsche Koude Oorlog-concept van Westad, waarbij Derde Wereld-heersers zich ideologisch loyaal verklaarden met één van de twee supermachten. In mijn onderzoek analyseer ik waarom de toenadering tussen Indonesië en China tegen de achtergrond van dit manicheïsche concept van de Koude Oorlog kon plaatsvinden.

De archieven van de Nederlandse ambassade te Peking en het codearchief van het ministerie van Buitenlandse Zaken, die ik voor dit onderzoek heb geraadpleegd, vormen een venster op de toenadering tussen Indonesië en China. Vanwege het Nederlandse belang in Indonesië en West-Nieuw Guinea zijn de archieven een rijke bron van informatie, al wordt de

¹⁵ Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (New York 2005) 3.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Chen Jian, *Mao’s China and the Cold War* (Chapel Hill en Londen 2001) 2.

¹⁸ Ibid.

Indonesische buitenlandse politiek voortdurend door een Nederlandse bril gezien. De archieven bevatten de onderlinge correspondentie van Nederlandse diplomaten en ambtenaren. In de brieven en codeberichten geven Nederlandse beleidsmedewerkers hun indrukken weer van informele gesprekken en ontmoetingen met leiders van China en Indonesië en van ontmoetingen tussen vertegenwoordigers van deze beide landen. De informatie uit deze bronnen kan een waardevolle toevoeging vormen op het tot nu toe gedane onderzoek. Zo zal bijvoorbeeld blijken dat de relatie tussen Indonesië en China niet zo vastomlijnd was als Simon, Leifer en Mozingo hebben doen geloven. Tot slot verschaft dit kijkje achter de schermen van de internationale betrekkingen ons een beeld van de overwegingen die meespeelden in Soekarno's besluiten in de buitenlandse politiek.

In het eerste hoofdstuk schets ik de opmaat naar 1955. Een rudimentair begrip van de totstandkoming van het Indonesische buitenlandse beleid is van cruciaal belang voor verder begrip van de ontwikkelingen in de jaren na 1955. In het eerste hoofdstuk staat daarom centraal wat het voeren van een onafhankelijk buitenlands beleid precies inhield. Verder zal blijken dat de binnenlandse politiek van grote invloed was op het buitenlandse beleid van Indonesië. In het tweede en derde hoofdstuk komt de Indonesische toenadering tot China in twee fasen aan bod. De eerste periode (1956-1961) kenmerkte zich door grote Koude Oorlogspanningen. Soekarno's invoering van de geleide democratie, zijn campagne voor de verovering van West-Nieuw Guinea en de spanningen tussen Indonesië en China in 1959-1960 staan hierin centraal. De tweede fase van toenadering (1961-1965) vond plaats in een periode waarin de tegenstellingen van de Koude Oorlog zich relatief ontspanden. Dat wil zeggen dat er sprake was van vreedzame co-existentie van Oost en West. De wereld was – zeker na de Cubaanse rakettencrisis – bevreesd voor een escalatie van de Koude Oorlog. Door het ideologische schisma tussen China en de Sovjet-Unie liepen de gemoederen in de communistische wereld daarentegen hoog op. In de conclusie zal duidelijk worden waarom de toenadering tussen Indonesië en China plaatsvond en of deze moet worden gezien als een extrapolatie van Indonesische binnenlandse behoeften, of als een gevolg van het krachtenveld van de Koude Oorlog.

De draak van China en de buffel van Indonesië

Om te kunnen bepalen of de toenadering tot China tussen 1955 en 1965 voortkwam uit Indonesische binnenlandse behoeften, is het van essentieel belang om de totstandkoming van het Indonesische buitenlandse beleid te begrijpen. In dit hoofdstuk staat een grondige analyse van de Indonesische buitenlandse politiek in samenhang met de binnenlandse politieke situatie daarom centraal. Deze analyse behandelt de periode vanaf de onafhankelijkheid van Indonesië tot en met het jaar 1955, dat om twee redenen een sleuteljaar was voor de buitenlandse politiek van Indonesië. De organisatie van de Bandung-conferentie en het tekenen van het *Dual Nationality Treaty* waren van significante betekenis voor het buitenlandse beleid.

Strikt gezien behelst buitenlandse politiek de participatie van een land in de internationale politiek en economie. Er zijn echter veel factoren die bepalen hoe een land zich internationaal manifesteert. De binnenlandse politieke situatie – waar ik mij in dit hoofdstuk zich vooral op richt – is er daar één van. Daarnaast spelen ook ideologische, economische, geopolitieke en militaire factoren een rol. En dan is er natuurlijk nog de persoonlijkheid van de beleidsmakers van een land. Voortdurend worden belangen dus tegen elkaar afgewogen in de totstandkoming van het buitenlandse beleid. Historicus Franklin B. Weinstein stelt dat: ‘*in a highly competitive system foreign policy can be used to legitimize controversial political demands or to isolate one’s domestic enemies from their foreign allies*’.¹⁹ Volgens Weinstein is er altijd een belangrijke samenhang tussen het binnenlandse en het buitenlandse beleid van een land.²⁰ Het buitenlandse beleid hangt dus samen met de binnenlandse politieke positie van de beleidsmakers en kan deze positie versterken of die van anderen verzwakken. In dit hoofdstuk geef ik een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen in het Indonesische buitenlandse beleid tot 1955, alsmede van de binnenlandse factoren die belangrijk waren bij de totstandkoming van dit beleid.

Allereerst is het van belang om te beseffen dat Indonesië een republiek is, dat wil zeggen dat het land zowel een president (staatshoofd) als een premier (regeringsleider) had. Tot president Soekarno in 1958 de geleide democratie invoerde en zowel het presidentschap als het premierschap op zich nam waren dat steeds twee verschillende personen. Voor die tijd speelde president Soekarno een betrekkelijk kleine rol in de internationale politiek, de premier

¹⁹ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 34.

²⁰ *Ibid.*, 22-23.

had daarentegen een belangrijke rol. Na de afschaffing van de parlementaire democratie in 1958 ontstond er tussen het leger, de *Partai Komunis Indonesia* (*PKI*, communistische partij) en Soekarno's *Partai Nasional Indonesia* (*PNI*, nationalistische partij) een machtsevenwicht. Soekarno werd de spin in dit nieuwe web van de binnenlandse verhoudingen, hetgeen grote gevolgen zou hebben voor de praktische uitvoering van zijn buitenlandse beleid. Hij diende namelijk rekening te houden met zowel het leger als de *PKI* bij de uitvoering van zijn buitenlandse beleid. Een korte voorgeschiedenis van zowel het leger als de *PKI* mag daarom niet ontbreken in een analyse van de Indonesische buitenlandse politiek.

Tijdens de Indonesische revolutie (1945-1949) nam het leger een belangrijke positie in. Het leger had een belangrijk aandeel in het verkrijgen van de onafhankelijkheid en kon daarom rekenen op steun van de bevolking. Na de revolutie presenteerde het leger zich als hoeder van de onafhankelijkheid.²¹ Ofschoon men zou verwachten dat er op basis hiervan een vertrouwen tussen het leger en de politiek zou zijn, was dat niet het geval.²²

In de eerste jaren na de revolutie accepteerde het leger een ondergeschikte rol ten opzichte van het parlement.²³ Doordat zowel de politieke elite als het leger verdeeld waren langs politieke, religieuze, regionale en persoonlijke scheidslijnen zochten deze groepen elk hun eigen bondgenoten. Verschillende facties van het leger en verschillende politieke groeperingen vonden elkaar vanaf 1950 op een dusdanige manier dat het leger verweven raakte met de politiek.²⁴ Maar de verdeeldheid binnen het leger bleef, zo bleek in oktober 1952, toen het leger zich tegen de regering keerde en president Soekarno vroeg om de regering te ontbinden. Soekarno gaf hier geen gehoor aan, speelde verschillende legerfacties tegen elkaar uit en onthief generaal Nasoetion uit zijn functie.²⁵ Het leger zocht dus voortdurend manieren om haar politieke macht uit te breiden, maar niet met militaire middelen.

Toen in juli 1953 de eerste regering van Ali Sastroamidjojo (*PNI*) aan de macht kwam, groeide de eenheid binnen het leger. Onder Ali werden de banden met China en de Sovjet-landen aangehaald, terwijl de relaties met het Westen bekoelden.²⁶ Tegelijkertijd verwaarloosde Ali echter de belangen van het leger. Als gevolg van een gemeenschappelijk

²¹ Harold Crouch, 'The army as a social-political force, 1945-1965' in: Crouch, *The Army and Politics in Indonesia* (Ithaca en Londen, herziene druk 1988) 24-42, 27.

²² Ibid.

²³ Ibid., 27-29.

²⁴ Ibid., 29.

²⁵ Daniel S. Lev, 'The Political Role of the Army in Indonesia', *Pacific Affairs* 36, nr. 4 (september 1963) 349-364, 349-350.

²⁶ D. Hindley, 'Foreign Aid to Indonesia and Its Political Implications', *Pacific Affairs* 36, nr. 2 (april 1963) 107-119, 107.

gevoel van deze verwaarlozing groeide de eenheid tussen de legerfacties.²⁷ Deze eenheid werd bovendien door materiële steun vanuit zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie gevoed.²⁸ In de loop van de jaren '50 trok het leger onder leiding van generaal Nasoetion steeds meer politieke macht naar zich toe. In Soekarno's Indonesië groeide het leger daarom uit tot een belangrijke factor.

Ofschoon de *PKI* net als het leger de Indonesische onafhankelijkheidstrijd had gesteund, waren de Indonesische communisten de vijand van het leger. In 1947 werd de *PKI* beloond voor haar steun tijdens de revolutie en mocht de partij 35 parlementariërs leveren voor het nieuwe parlement.²⁹ Als leider van deze parlementariërs werd Aidit een prominent figuur in de Indonesische politiek. Voor de *PKI* leek de parlementaire weg voor verdere communistische machtsuitbreiding open te liggen. Een andere prominente Indonesische communist, Moesso, had daar echter andere ideeën over. Na twintig jaar in de Sovjet-Unie te hebben geleefd, kwam hij in augustus 1948 terug op vaderlandse bodem.³⁰ Hij had een 'belangrijk plan' om de communistische invloeden in de Republiek te vergroten.³¹

In een speech die *PKI*-kopstuk Moesso hield op 8 september 1948 in Madioen, wond hij geen doekjes om zijn anti-imperialistische, anti-Republikeinse en procommunistische sentimenten. Moesso stelde dat *'The proclamation of freedom has taken the wrong turning, and now the leadership of the revolution is in the hands of the bourgeoisie and the landed gentry, the proletariat being excluded altogether (...) The Soviet Union is the leader of the world revolution, of which our revolution forms a part, consequently we are led by the Soviet Union. If we choose the side of the Soviet Union we are right.'*³² Moesso wilde de invloed van de communisten niet via bestaande wegen uitbreiden, zoals Aidit dat wilde, maar Moesso wilde een revolutie.

In Madioen, op Oost-Java, achtten jonge communisten op 18 september de tijd rijp voor een revolutie en kwamen in opstand. Het leger sloeg de opstand bloedig neer, hetgeen leidde tot politieke isolatie van de communistische partij.³³ Moesso had met zijn militante koers de invloeden van de *PKI* willen vergroten, maar hij bereikte het tegendeel. De politieke isolatie van de *PKI* zou echter niet lang duren.

²⁷ Crouch, 'The army as a social-political force', 30-31.

²⁸ Hindley, 'Foreign Aid to Indonesia and Its Political Implications', 113.

²⁹ Hindley, *The Communist Party of Indonesia 1951-1963* (University of California Press 1964) 19.

³⁰ *Ibid.*, 20.

³¹ H.A. Poeze, 'The Cold war in Indonesia, 1948', *Journal of Southeast Asian Studies* 40, nr. 3 (oktober 2009) 497-517, 509.

³² *Ibid.*, 513-514.

³³ Hindley, *The Communist Party of Indonesia*, 21.

Aanvankelijk waren de communisten na de Madioen-opstand huiverig om zich te nadrukkelijk in de openbaarheid te vertonen. In januari 1951 kreeg de *PKI* echter in de persoon van Aidit – die de anticommunistische zuiveringen van het leger had overleefd – een nieuwe leider. De communistische partij herpakte zichzelf en dit bleef ook in het buitenland niet onopgemerkt. In het klimaat van de Koude Oorlog, waarin zowel Moskou als Peking hun invloed trachtten te vergroten, was Aidit een graag geziene gast in beide hoofdsteden.³⁴ In het binnenland versterkte de *PKI* zijn positie door de links-nationalistische en anti-imperialistische ideologie van Soekarno te ondersteunen.³⁵ De partij krabbelde langzaam op uit het stof. Tussen 1953 en 1955 was het kabinet van Ali zelfs sterk afhankelijk van de steun van de *PKI*.³⁶ Tijdens de eerste verkiezingen van het onafhankelijke Indonesië in september 1955 groeide de *PKI* uit tot de op drie na grootste partij van het land.³⁷

Tot 1955 was de invloed van het leger en de *PKI* op de buitenlandse politiek gering, maar vanaf het moment dat Soekarno in 1958 het parlement ontbond en zijn geleide democratie invoerde, werd deze invloed groter. Voor zowel het leger als de *PKI* was het ideaal van de onafhankelijkheid een bron van volkssteun. In de jaren 1955 tot 1965 waren het leger en de *PKI* daarom belangrijke aanhangers van Soekarno's ongebonden buitenlandse politiek. In hoofdstuk twee zal ik verder ingaan op de rol van het leger en de *PKI* in de buitenlandse politiek en de toenadering tot China.

Indonesië gedroeg zich reeds vanaf 1945 als een soevereine staat, hoewel het land pas op 27 december 1949 zijn onafhankelijkheid zou verkrijgen. Nadat de Verenigde Naties de Nederlandse politionele acties hadden veroordeeld raakte de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd verweven met de internationale politiek. Tijdens de Asian Relations Conference, die in maart en april 1947 in New Delhi werd gehouden, werden de contouren van het Indonesische buitenlandse beleid voor het eerst zichtbaar.

In 1947 was Soetan Sjahrir premier van de Republiek Indonesië en tevens afgevaardigde naar de conferentie in New Delhi. Sjahrir sprak er over de gemeenschappelijke banden van de Aziatische landen onderling en stelde dat een: *'Asian sentiment (...) has brought us here together (...) which will spur us on to greater endeavors towards justice, truth, idealism and humanitarianism (...) which wisely used should help us realize not only the vision of ONE*

³⁴ Hindley, *The Communist Party of Indonesia*, 31.

³⁵ J.M. van der Kroef, 'Dilemmas of Indonesian Communism', *Pacific Affairs* 35, nr. 2 (augustus 1962) 141-159, 141, Hindley, *The Communist Party of Indonesia*, 236-246 en Antonie C.A. Dake, *In the spirit of the Red Banteng: Indonesian Communist between Moscow and Peking* (Jakarta 2002) 19-21.

³⁶ Hindley, 'Foreign Aid to Indonesia and Its Political Implications', 107.

³⁷ Van der Kroef, 'Dilemmas of Indonesia Communism', 142.

WORLD we have been striving for, but also the dream of the oneness of mankind'.³⁸ De Indonesische buitenlandse politiek was er, gezien de nadruk op 'ONE WORLD', in 1947 dus op gericht om samenwerking in Azië te zoeken en om geen kant te kiezen in de Koude Oorlog. Ruim een jaar later – in september 1948 – was het vicepresident Hatta die het buitenlandse beleid van Indonesië voor het eerst expliciet verwoordde als een 'active independent policy'.³⁹ Indonesië diende zich niet te associëren met de machtsblokken van de Koude Oorlog en moest zich sterk maken voor de handhaving van vrede.⁴⁰ Hatta verwoordde aldus meer expliciet de basis van het buitenlandse beleid, dat Sjahrir tijdens de Asian Relations Conference het 'Aziatisch sentiment' had genoemd.

Maar wat hield een onafhankelijk en actief buitenlands beleid voor Indonesië precies in? Het moge duidelijk zijn dat onafhankelijkheid voor Indonesië van levensbelang was en dat het om die reden ook weerklank vond in het buitenlandse beleid. Indonesië had echter ook te maken met de realiteit, waarmee een onafhankelijk buitenlands beleid niet zondermeer te verenigen was.

Toen Indonesië in 1949 zijn zwaarbevochten onafhankelijkheid verkreeg, lag het land grotendeels in puin. Armoede, chaos, destructie en een nagenoeg stilgevallen buitenlandse handel waren de tol die Indonesië betaalde voor zijn onafhankelijkheid. In economisch opzicht kon Indonesië nog niet op eigen benen staan, omdat de voormalige koloniale overheersers nog belangrijke takken van de economie domineerden.⁴¹ Hierdoor had Soekarno niet de middelen om het land economisch voorwaarts te stuwten. Bij de Indonesische beleidsmakers groeide het besef dat hun land financiële steun van het buitenland nodig had om de eigen economie onafhankelijk te maken.⁴² De economische achterstand van Indonesië werd gezien als een erfenis van het kolonialisme. Indonesië kon dit probleem echter alleen aanpakken wanneer het zich afhankelijker van het buitenland zou opstellen, hetgeen niet in overeenstemming was met het uitgesproken ideaal van een ongebonden buitenlandse politiek.

Tot 1958 volgden de Indonesische kabinetten een wisselende koers. In de vroege jaren vijftig onderhield Indonesië handelsrelaties met zowel China als de Sovjet-Unie. Het land erkende de communistische regering van Mao maar sloot tegelijkertijd in 1952 de *Mutual*

³⁸ Ide Anak Agung Gde Agung, *Twenty years Indonesian foreign policy, 1945-1965* (Den Haag 1973) 24.

³⁹ *Ibid.*, 26.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Zie: Thee Kian Wie, 'Indonesianization; Economic aspects of decolonization in Indonesia in the 1950s' in: J. Thomas Lindblad en P. Post (red.), *Indonesian Economic Decolonization in Regional and International Perspective* (KITLV Leiden 2009) 19-38 voor een overzicht omtrent de economische dekolonisatie van Indonesië in de jaren '50.

⁴² Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 31.

Security Act (MSA) met de Verenigde Staten.⁴³ In de *MSA* stond dat Indonesië financiële steun zou ontvangen van de Verenigde Staten, als Indonesië als tegenprestatie zou bijdragen aan de defensieve kracht van de ‘vrije wereld’.⁴⁴ De *MSA* bracht het onafhankelijke Indonesië nadrukkelijk binnen de door de Verenigde Staten gepropageerde ‘vrije wereld’, ofwel in het Westerse blok van de Koude Oorlog.

Veel Indonesiërs zagen de *MSA* om die reden als een onaanvaardbare en kwalijke verplichting aan de Verenigde Staten. Hoewel de bevolking blij was geweest met de Amerikaanse steun in haar strijd tegen de Nederlanders bij het verkrijgen van de onafhankelijk, volgde er een negatieve reactie op het tekenen van de *MSA*.⁴⁵ De prowesterse koers van premier Sukiman viel slecht bij de Indonesische bevolking, hetgeen leidde tot de val van zijn kabinet.⁴⁶ De val van het kabinet-Sukiman illustreert het belang van een onafhankelijk buitenlands beleid. Na Sukiman kwamen twee regeringen met Soekarno's *PNI* aan de macht, waarvan de tweede met Ali Sastroamidjojo zich minder met het Westen identificeerde. Medio jaren 1950 was het duidelijk dat Indonesië een eigen koers wilde varen tussen de machtsblokken van de Koude Oorlog en dat een alliantie met het Westen gevoelig lag.

Een *actief* buitenlands beleid was echter meer dan alleen een *onafhankelijk* buitenlands beleid. Volgens Weinstein was het Indonesische buitenlandse beleid er daarnaast op gericht om weerstand te bieden aan de overblijfselen van het kolonialisme, zowel in eigen land als in andere postkoloniale landen.⁴⁷ Samenwerking met andere Aziatische landen, op basis van vertrouwen en gelijkwaardigheid, sloot aan bij dit idee van een onafhankelijk en actief buitenlands beleid. Indonesië zag zichzelf als leider in de strijd tegen het imperialisme en had zich als zodanig gepresenteerd tijdens Bandung-conferentie. Indonesië bewandelde een zogeheten ‘Derde Weg’ in het krachtenveld van de Koude Oorlog. De Bandung-conferentie was een mooi podium voor Soekarno om zijn ongebonden buitenlandse beleid te presenteren, aangezien het een conferentie was voor ongebonden landen.

De initiatiefnemers van de Bandung-conferentie waren Indonesië, India, Birma, Ceylon (tegenwoordig Sri Lanka) en Pakistan. In december 1954 besloten deze landen gezamenlijk wie er werden uitgenodigd voor de conferentie. Op initiatief van de Indiase premier

⁴³ Van der Kroef, ‘Indonesia: independent in the Cold War’, *International Journal* 7, nr. 4 (1952) 283-292, 284.

⁴⁴ *Ibid.*, 285.

⁴⁵ Zie: F. Gouda en T.B. Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia: US foreign policy and Indonesian Nationalism, 1920-1949* (Amsterdam 2002), 25-44 voor een overzicht omtrent de rol van de Verenigde Staten in de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië.

⁴⁶ Leifer, *Indonesia's Foreign Policy*, 33.

⁴⁷ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 163.

Jawaharlal Nehru werd ook China voor de conferentie uitgenodigd.⁴⁸ De buitenlandse politiek van Nehru was er op gericht om Azië een eigen plaats in de wereld te geven, buiten de invloedssfeer van de Sovjet-Unie of de Verenigde Staten.⁴⁹ De Bandung-conferentie had tot doel de Afro-Aziatische landen een eigen stem in de wereld te geven en was daarnaast bedoeld om weerstand te bieden aan vormen van kolonialisme. Alleen op basis van een ‘eigen plaats in de wereld’ kon Azië vriendschappelijke banden met China onderhouden.⁵⁰

Voor Ali Sastroamidjojo golden min of meer dezelfde redenen om China tot de conferentie toe te laten als voor Nehru, al speelden ook binnenlandse factoren mee. Ali's kabinet (1953-1955) was voor een groot deel afhankelijk voor steun van de *PKI*. Met de deelname van China aan de Bandung-conferentie kwam Ali de *PKI* tegemoet.⁵¹ Daarnaast bood de aanwezigheid van een Chinese diplomatieke delegatie in Bandung ook mogelijkheden voor Indonesië.⁵²

In Indonesië kampte de overheid nog steeds met het probleem van de etnische Chinezen in het land. China beschouwde de Indonesische Chinezen als Chinees staatsburger en vond dat zij niet onder de Indonesische rechtsspraak vielen. Dit was de Indonesische regering een doorn in het oog. Op 22 april 1955 werd daarom in de schaduw van de Bandung-conferentie het *Dual Nationality Treaty* getekend. Dit betekende het einde van de zogeheten *jus sanguinis*-doctrine van China, hetgeen betekende dat het land waar men woonde voortaan leidend was voor het bepalen van iemands nationaliteit in plaats van het bloed dat door de aderen stroomde. De Chinees-Indonesische bevolking kreeg nu de mogelijkheid om Indonesisch staatsburger te worden. Ali legde hiermee een belangrijke basis voor diplomatieke betrekkingen met China.

De Bandung-conferentie was om meer redenen belangrijk. In de voorbereidingen van de Bandung-conferentie bemoeide Soekarno zich voor het eerst actiever met de buitenlandse politiek van Indonesië. Waar Sastroamidjojo oorspronkelijk een conferentie van de vijf initiatief-nemende landen wilde, vond Soekarno dat niet genoeg.⁵³ Soekarno zag Bandung als opstap naar een grootse Aziatische samenwerking, die kon dienen als platform tegen het imperialisme. Soekarno sprak in het bijzijn van Sastroamidjojo en diens secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken Roeslan Abdulgani over Aziatische samenwerking: ‘Als de draak van

⁴⁸ George McTurnan Kahin, *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* (New York: Cornell University Press 1956) 2.

⁴⁹ Agung, *Twenty years Indonesian foreign policy*, 210.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., 216.

⁵² Leifer, *Indonesia's Foreign Policy*, 40.

⁵³ Lambert J. Giebels, *Soekarno. President. Een biografie 1950-1970* (Amsterdam 2001) 65.

China samenwerkt met de heilige koe van India, de sfinx van Egypte en de pauw van Birma, met de witte olifant van Siam, met de slang van Vietnam, met de tijger van de Filippijnen en de buffel van Indonesië, dan zal het kolonialisme worden verkruid'.⁵⁴

In de openingsspeech die Soekarno hield op 18 april 1955, riep hij alle deelnemers van de conferentie op om gemeenschappelijk op te treden, want *'Conflict comes not from variety of skins, not from variety of religion, but from variety of desires'*.⁵⁵ Soekarno sprak van een gevecht vóór vrede en vrijheid en een gevecht tégen kolonialisme.⁵⁶ Bovendien waarschuwde hij voor andere vormen van kolonialisme: *'Colonialism has also its modern dress, in the form of economic control, intellectual control, actual physical control by a small but alien community within a nation. (...) Wherever, whenever, and however it appears, colonialism is an evil thing, and one which must be eradicated from the earth'*.⁵⁷ Deze woorden zijn illustratief voor het buitenlandse beleid van Soekarno na 1955. Soekarno voerde een actieve buitenlandse politiek, die er op gericht was om het kolonialisme en de overblijfselen daarvan te bestrijden. Dit zou grote gevolgen hebben in de jaren 1955-1965 voor de toenadering tot China.

De erfenis van de eerste regering-Sastroamidjojo was aanzienlijk. Met de Azië-Afrika conferentie verwierf Indonesië internationaal aanzien.⁵⁸ Een actieve weerstand tegen het imperialisme was een interne behoefte die gemotiveerd werd door de wens om onafhankelijk te zijn. De fragiele interne machtsbalans in Indonesië vereiste een onafhankelijke buitenlandse politiek. Het tegengaan van het imperialisme was dus van nationaal belang, ook voor het leger en de *PKI*. Tijdens de Bandung-conferentie kregen de nationale belangen van Indonesië een internationale toon.⁵⁹ De Bandung-conferentie diende voor Indonesië als een soort internationale versterker van nationale belangen. De buitenlandse politiek van Indonesië was er op gericht een eigen koers te varen, onafhankelijk van de machtsblokken van de Koude Oorlog. In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op de veranderde rol van de president in de buitenlandse politiek en de gevolgen hiervan voor de toenadering tot China.

⁵⁴ Giebels, *Soekarno. President. Een biografie 1950-1970*, 65. Het citaat dat Giebels gebruikt is vrij vertaald uit: Roeslan Abdulgani, *The Bandung Connection: the Asia-Africa Conference in Bandung in 1955* (Singapore 1981).

⁵⁵ Kahin, *The Asian-African Conference*, 43.

⁵⁶ *Ibid.*, 44-45.

⁵⁷ *Ibid.*, 44.

⁵⁸ Leifer, *Indonesia's Foreign Policy*, 39.

⁵⁹ *Ibid.*, 37-41.

Een mooie rode looper: 1955-1961

In dit hoofdstuk komt de eerste fase van de toenadering tot China aan bod. De periode na de conferentie van Bandung tot 1961 staat centraal. In mijn onderzoek analyseer ik de relatie tussen Indonesië en China tegen de achtergrond van de internationale betrekkingen en de internationale positie van Indonesië tijdens de Koude Oorlog. Ik hoop op deze manier te laten zien waar het zwaartepunt van het Indonesische buitenlandse beleid lag en op welke manier de Koude Oorlog bijdroeg aan de toenadering tussen Indonesië en China. In het vorige hoofdstuk werd het verband tussen de Indonesische binnenlandse behoeften en het buitenlandse beleid uiteengezet. Vanaf 1955 veranderde de politieke situatie geleidelijk, waardoor een actiever buitenlands beleid mogelijk werd.

In mei 1955 bracht Ali Sastroamidjojo een staatsbezoek aan China. Het was een volgende stap in de toenadering tussen Indonesië en China. Ali ontmoette de Chinese leiders in Peking. Zijn bedoelingen waren *‘in the first place to strengthen the already existing friendship between our two countries, and secondly to promote general international understanding for the establishment of world peace’*.⁶⁰ Volgens Ali vond de toenadering tot China plaats in de geest van de Bandung-conferentie, waar samenwerking tussen Aziatische en Afrikaanse landen ten behoeve van wereldvrede werd beoogd.⁶¹ Zhou Enlai, de premier van China, sprak tijdens het staatsbanket ter gelegenheid van het bezoek van Ali van een toenadering *‘in both the economic and cultural fields’*.⁶² Allereerst beperkte de toenadering tussen Indonesië en China zich aldus tot het economische en culturele domein. Zowel Zhou als Ali spraken van reeds bestaande vriendschappelijke banden, die in de geest van Bandung werden verstevigd. In juli 1955 viel de regering-Sastroamidjojo als gevolg van binnenlandse onlusten tussen regionale opstandelingen, het leger en de centrale overheid.

Na de val van het kabinet-Sastroamidjojo vonden in september 1955 de eerste Indonesische nationale verkiezingen plaats. Soekarno's *PNI* werd grootste partij en de *PKI* werd de op drie na grootste partij. De indruk van de J.H. Zeeman, de Nederlandse ambassadeur in Peking, was dat dit voor China mogelijke een motivatie om goede banden met Jakarta te onderhouden. Zeeman schreef op 30 mei 1956 dat *‘Sinds het optreden van het*

⁶⁰ Nationaal Archief Den Haag (hierna: NA), Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken Nederlands Ambassade China 1955-1974 (inventariscode 2.05.166), inv.nr. 647, Banketspeech van Ali Sastroamidjojo ter gelegenheid van zijn bezoek aan China, Peking, 27 mei 1955.

⁶¹ Ibid.

⁶² NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, Banketspeech van Zhou Enlai ter gelegenheid van het bezoek van Ali Sastroamidjojo aan China, Peking, 27 mei 1955.

nieuwe kabinet, ja, reeds sinds het bekend worden van de verkiezingsuitslag van het Parlement, is de Chinese politiek ten aanzien van Indonesië meer vriendschappelijk geworden'.⁶³ De tweede regering-Sastroamidjojo (1956-1957), die begin 1956 aantrad, was in belangrijke mate afhankelijk van steun van de *PKI* en bovendien niet Westers georiënteerd.⁶⁴

In navolging van Sastroamidjojo bracht Soekarno in oktober 1956 ook een bezoek aan China. Dit deed hij in het kader van een wereldreis waarbij hij zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie bezocht. Zeeman merkte over het bezoek van Soekarno aan China het volgende op:

'Ik zie de reis van Soekarno voorlopig alleen als vlagvertoon. Nu de Indonesische President niet alleen de Verenigde Staten van Amerika maar ook diens tegenhanger Rusland bezocht, kon hij moeilijk nalaten om tevens China in zijn reisprogramma op te nemen, daarmee wederom een stap naderbij komend tot zijn wens om zoveel mogelijk landen persoonlijk te bezoeken en in zijn gedachtensfeer daarmee een gunstiger klimaat voor Indonesië te scheppen. Dit laatste is wat de internationale politiek betreft ten aanzien van China nauwelijks noodzakelijk. Ook zonder de mij vaak hol in de oren klinkende redevoeringen is China als alle andere communistische landen om politieke redenen geheel aan de zijde van de koloniale en ex-koloniale landen, zodat Soekarno hier slechts een open deur intrapt.'⁶⁵

Uit Zeemans opmerkingen blijkt dat er geen bijzondere reden was voor Soekarno's komst naar China in 1956. Blijkens de goede betrekkingen met de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en China, was er in 1956 geen sprake van een internationaal isolement of enige vorm van afhankelijkheid van de drie genoemde landen. De politiek die Soekarno voerde is een goed voorbeeld van de *third intermediating party*-strategie, zoals Leifer die uiteenzet. Dat Soekarno na het bezoek aan Rusland en de Verenigde Staten ook een bezoek aan China bracht, bevestigt voorts China's centrale rol in de internationale betrekkingen tijdens de Koude Oorlog zoals Chen die heeft beschreven. De toenadering tussen Indonesië en China is dus in 1956 betrekkelijk mild en bovendien in overeenstemming met het onafhankelijke en actieve buitenlandse beleid van Indonesië. Tijdens een staatsbanket met Soekarno sprak Mao echter opmerkelijk genoeg van 'gemeenschappelijke Chinees-Indonesische idealen'.⁶⁶ Indonesië en China vonden elkaar in de strijd tegen het imperialisme, die zich uitte in de kwesties West-Nieuw Guinea en Taiwan. Er was dus al in 1956 sprake van wederzijdse

⁶³ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, brief van Dr. J.H. Zeeman aan Ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende China/Indonesië, no. 890/302, 30 mei 1956.

⁶⁴ Dake, *In the spirit of the Red Banteng*, 23.

⁶⁵ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, brief van Dr. J.H. Zeeman aan Ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende bezoek Soekarno aan China, no. 1651/587, 10 oktober 1956.

⁶⁶ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Beleidszaken Indonesië (DBI), resumé van de reis van President Soekarno door de Oost-Europese landen en de Chinese Volksrepubliek, no. 160410-8291, 17 november 1956.

erkenning en waardering voor standpunten die in het Westen gevoelig lagen. Dit is één van de gemeenschappelijke doelen die Simon omschrijft als motivatie voor de toenadering tussen Indonesië en China.

In de loop van 1956 en 1957 zou blijken dat Soekarno's – door Zeeman onschuldig geachte – bezoek aan China van groot belang was geweest. Soekarno was namelijk diep onder de indruk van de economische en maatschappelijk progressie die in China werd bewerkstelligd. Hij hoopte soortgelijke resultaten te kunnen bereiken met de invoering van een nieuw politiek systeem in Indonesië.⁶⁷ De theorie voor dit nieuwe systeem had Soekarno reeds in 1928 ontwikkeld, maar pas na zijn bezoek aan de Sovjet-Unie en China spreidde hij zijn ideeën ten toon.⁶⁸ Op 28 oktober verklaarde Soekarno in een speech dat hij de partijdemocratie wilde begraven. Twee dagen later sprak hij zich zelfs uit tegen de liberale democratie, zonder daarbij zichzelf als antidemocraat te afficheren: *'I am really a democrat. But my democracy is not a liberal democracy... What I would like to see in this Indonesia of ours is guided democracy, democracy with leadership, but still democracy.'*⁶⁹ De nieuwe politieke ideologie van Soekarno kwam bekend te staan als zijn *konsepsi*, ofwel: democratie met leiderschap. In de Verenigde Staten werden Soekarno's ideeën met argwaan ontvangen, voornamelijk omdat ze kort na de staatsbezoeken aan China en de Sovjet-Unie werden geuit.⁷⁰

In mei 1957 riep Soekarno een buitenparlementair kabinet in het leven, dat onder leiding stond van hemzelf. Het betekende de geboorte van Soekarno's democratie met leiderschap. De *PKI* speelde, zoals gezegd, een belangrijke legitimerende rol in Soekarno's geleide democratie, tot groot ongenoegen van de Verenigde Staten. De *South China Morning Post* van 7 augustus 1957 geeft waarschijnlijk het beste de Amerikaanse gevoelens weer: *'in the light of the communist electoral triumph in overcrowded Java, critics will be disposed to see the President's "guided democracy" as merely a nice red carpet to adorn a communist rise to power'*.⁷¹ De Verenigde Staten zagen Soekarno's geleide democratie als de weg naar het communisme. Voor Indonesië betekende de geleide democratie dat de relatie met de Verenigde Staten verslechterde.

⁶⁷ Agung, *Twenty years of Indonesian foreign policy 1945-1965*, 191-192.

⁶⁸ Herbert Feith, *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia* (Ithaca 1962, heruitgave 2007) 517-518.

⁶⁹ *Ibid.*, 517.

⁷⁰ Cindy Adams, *Sukarno. Een autobiografie opgetekend uit de mond van de president zelf voor Cindy Adams* (Den Haag 1967) 316.

⁷¹ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, 'Friends Fall out', *South China Morning Post*, 7 augustus 1957.

De reden die Soekarno gaf voor het falen van de parlementaire democratie in Indonesië is van belang voor de toenadering tot China. Volgens Weinstein beschouwde Soekarno de liberale democratie als een kwalijke Westerse en imperialistische invloed omdat de democratie in Indonesië had gefaald.⁷² Soekarno was diep onder de indruk van wat hij tijdens zijn bezoek aan de Sovjet-Unie en China had gezien. De bestuursstructuur van deze landen had gezorgd voor economische en maatschappelijke vooruitgang en deed hem denken aan zijn eigen *konsepsi*. Het gaat te ver om Soekarno's geleide democratie op een lijn te stellen met die van China en de Sovjet-Unie, maar Soekarno deelde met deze landen het geloof in een sterke leider die voor progressie kon zorgen. Eerst moest Soekarno echter afrekenen met de parlementaire democratie. Hij veroordeelde de parlementaire democratie als een imperialistische Westerse uitwas, waardoor hij in Maoïstisch China een bondgenoot vond. De invoering van de geleide democratie ging dus gepaard met een verscherping van Soekarno's anti-imperialistische toon.

Ide Anak Agung Gde Agung, tussen 1955 en 1956 Indonesisch minister van Buitenlandse Zaken, schreef over de toenadering tussen Indonesië en China: *'The Chinese government had reason for its confidence in President Soekarno as China's co-partner in the pursuit of leadership in Asia. Since the proclamation and implementation of his political conception of guided democracy, Indonesian foreign policy had moved rapidly to the left to become very anti-Western, anti-imperialist, and anti-colonialist.'*⁷³ De politieke herinrichting van Indonesië zorgde dus voor een toenadering tot China en een vervreemding van het Westen.

Aan de vervreemding met het Westen heeft ook Nederland bijgedragen. In oktober 1956, na Soekarno's staatsbezoek aan China, meldde Indonesisch minister van Buitenlandse Zaken Soebandrio, dat Indonesië zich niet serieus genomen voelde door Nederland aangaande de kwestie West-Nieuw Guinea.⁷⁴ Nederland achtte dit gebied door haar ligging van groot belang in 'de afweer van eventuele communistische agressie'.⁷⁵ Soekarno rekende het daarentegen tot het grondgebied van Indonesië, West-Nieuw Guinea was het land immers onthouden door de Nederlandse kolonisator. De Nederlandse opstelling heeft bijgedragen aan de Indonesische neiging om zich te richten tot communistische landen als China, die de Indonesische claim op

⁷² Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 296.

⁷³ Agung, *Twenty years of Indonesian foreign policy*, 431.

⁷⁴ NA, Code-archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1955-1964 (inventariscode 2.05.118), inv.nr. 28127, ontvangen Codebericht, ref.no. 16403, 'Hagenaar 1046', Hagenaar (Jakarta) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 29 oktober 1956.

⁷⁵ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1948-1959*, 338-339.

West-Nieuw Guinea steunden.⁷⁶ Mao identificeerde zich met Soekarno vanwege de kwestie Taiwan, dat met Amerikaanse steun bestuurd werd door de nationalistische Kuomintang. Het conflict rondom West Nieuw-Guinea was dan ook koren op de anti-imperialistische molen van zowel Soekarno als Mao.

De verslechterde relatie met het Westen ging ten koste van de *third intermediating party*-strategie, die zo belangrijk was voor een evenwichtig onafhankelijk buitenlands beleid. Soekarno stelde dat het nooit zijn bedoeling was geweest om zich van de Verenigde Staten te vervreemden, maar het was onacceptabel dat het land herhaaldelijk poogde Indonesië in een Westerse alliantie te dwingen, bijvoorbeeld met de *Mutual Security Act (MSA)*.⁷⁷ Over zijn waardering voor China stelde Soekarno simpelweg: ‘ik behoud mij het recht voor om me lovend uit te laten over alles wat goed is, onverschillig of het afkomstig is van een communist, een mohammedaan of een twee-hoofdige Hopi-Indiaan.’⁷⁸ Ondanks de verslechterde relatie met de Verenigde Staten steunde het land Indonesië nog in economisch opzicht. Hierover zegt Soekarno: ‘In de eerste plaats zijn we een goede markt. We betalen met rente terug. En in de tweede plaats is het bang dat we communistisch zullen worden. Amerika probeert onze loyaliteit te kopen.’⁷⁹ De Verenigde Staten handelden volgens Soekarno dus vooral vanuit Koude Oorlog-belangen. Soekarno bewonderde de Verenigde Staten als land maar was niet erg onder de indruk van de beleidsmakers. Daarnaast was hij teleurgesteld over de manier waarop de Verenigde Staten hem als communist afschilderden, vooral na de invoering van zijn geleide democratie. De Westerse opstelling in de Koude Oorlog heeft een negatieve invloed gehad op de relatie tussen Indonesië en het Westen, waardoor de toenadering tot China makkelijker kon plaatsvinden.

Die invloed zien we opnieuw in februari 1958. Toen verslechterde de relatie met de Verenigde Staten verder als gevolg van lokale opstanden gericht tegen de centrale overheid op de eilanden Sumatra en Sulawesi. Zowel de Verenigde Staten als Groot-Brittannië steunden de rebellen omdat zij de opstanden als anticommunistisch zagen. De Amerikaanse en Britse steun aan de opstandelingen had gevolgen voor de betrekkingen tussen Indonesië en het Westen. Ten eerste leidde het er toe dat zowel het leger als de *PKI* Soekarno’s perceptie van het Westen als hebberige neokolonialisten onderstreepten en voor de verandering waren beide

⁷⁶ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28590, ontvangen codebericht, ref.no. 17191, ‘Hagenaar 957’, Hagenaar (Jakarta) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 21 oktober 1957.

⁷⁷ Adams, *Sukarno*, 334-336.

⁷⁸ *Ibid.*, 335-336.

⁷⁹ *Ibid.*, 338.

partijen dus eens eensgezind.⁸⁰ Ten tweede was de Westerse steun aan de opstandelingen koren op de molen van de antiwesterse propagandamachine van China. De Chinese pers noemde Amerika en Taiwan ‘opstokers van de rebellen’ en zag de steun aan de rebellen als een ‘schandalig ingrijpen in de binnenlandse aangelegenheden van Indonesië’.⁸¹ Ook de Chinese overheid veroordeelde de Westerse steun aan de opstandelingen en beschuldigde de Verenigde Staten van een ‘splijtzwam-politiek’ waarbij Amerika enerzijds een neutrale houding aannam, maar anderzijds een leidende rol in de opstanden van de rebellen speelde.⁸² Dit beeld blijkt aardig te kloppen met de realiteit van de Amerikaanse strategie. Enerzijds onderhield de Verenigde Staten zijn betrekkingen met de centrale Indonesische overheid, anderzijds probeerde het land de anticommunistische krachten op zowel Java als de buitengebieden te vergroten.⁸³

In mei 1958 beschuldigde Soekarno de Westerse landen daarom van het zaaien van verdeeldheid: ‘*they bring part of our country into one of the two big blocs.*’⁸⁴ Soekarno vervolgde: ‘*we have an active, independent foreign policy. (...) I have received many letters from people abroad offering themselves to take part in the fight to defend Indonesia (...) What do they think we are? (...) We continue our efforts not to become a satellite of one of the other party. But very often we are misunderstood by a certain party; if we do not want to go along then we are called communist.*’⁸⁵ Duidelijk is dat Indonesië in 1958 wilde vasthouden aan een onafhankelijk en actief buitenlands beleid. De omstandigheden maakten dit echter lastig want de Verenigde Staten probeerden zich – onder invloed van de Koude Oorlog – te mengen in de binnenlandse politiek van Indonesië. Het belangrijkste gevolg van de Amerikaanse en Britse inmenging was dat de buitenlandse politiek van Indonesië overeenkomsten met die van China begon te vertonen. Beide landen hadden een gemeenschappelijk belang om samen de invloeden van Verenigde Staten en Groot-Brittannië in Zuidoost-Azië te verkleinen.

Amerikaanse ambassadeberichten uit 1958 bevestigen de Indonesische wens om vast te houden aan een onafhankelijk buitenlands beleid. Hoewel de Sovjet-Unie bereid was om de Indonesische regering wapens te leveren voor de strijd tegen de rebellen, was Soekarno

⁸⁰ Weinstein, *Indonesia Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 299-300.

⁸¹ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, samenvatting van betrekking China-Indonesië in de Chinese pers, 28 maart 1958.

⁸² NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 308, brieven van Mr. B.J. Slingenberg (Peking) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag) betreffende ‘Rede Chou En-Lai in Nationale Congres’, no. 237/93, 14 februari 1958 en ‘Chou En-Lai’s optreden in de Chinese Politiek’, no. 1247/427, 20 augustus 1958.

⁸³ *Foreign Relations of the United States* (hierna: FRUS), 1958-1960, Volume XVII, Indonesia, 17.

⁸⁴ Soekarno, ‘Capitalism Creates Poverty: lecture by President Sukarno before Students of Padjadjaran University in Bandung 2nd may 1958’, in: *Ministry of Information of the Republic of Indonesia*, special issue nr. 8 (mei 1958) 9.

⁸⁵ *Ibid.*, 11-12.

terughoudend om deze te accepteren. In Cairo overlegde hij daarom met de Egyptische president Nasser over diens ervaringen met Russische militaire steun.⁸⁶ Dat Indonesië niet zwichtte voor de druk van de Sovjet-Unie om de wapens te accepteren is veelzeggend voor de onafhankelijke buitenlandse politiek van Indonesië. Liever dan zich te alliiëren met de Verenigde Staten of de Sovjet-Unie zocht Indonesië toenadering tot China. In een memorandum van de Directie Beleidszaken Indonesië (DBI) van augustus 1958 wordt gesteld: ‘Tegenover de Verenigde Staten blijft Indonesië een onafhankelijke politiek voeren, zodat men zich steeds tot andere landen kan wenden als de Amerikaanse hulp te kort zou schieten.’⁸⁷ Met de ‘andere landen’ worden hier vooral Rusland en China, maar ook Joegoslavië bedoeld. De toenadering tot China werd dus voornamelijk gebruikt als alternatief voor Amerikaanse steun, of was bedoeld om Amerikaanse steun los te krijgen.

Maar om medewerking van China te ontvangen diende er sprake te zijn van een goede verstandhouding tussen Indonesië en China. De basis hiervoor werd reeds gelegd na het al genoemde staatsbezoek van Soekarno aan China in oktober 1956. Opmerkelijk is dat Indonesië toen al voor agitatie zorgde bij de Verenigde Staten. Indonesië exporteerde bijvoorbeeld rubber bij voorkeur naar de Verenigde Staten, omdat de Indonesische economie de sterke Amerikaanse dollar goed kon gebruiken.⁸⁸ Desondanks handelde Indonesië vanaf 1956 toch in rubber met de Chinese Volksrepubliek.⁸⁹ Omdat de NAVO rubber sinds de Korea-Oorlog op de lijst van strategische goederen had geplaatst moet dit tot ergernis hebben geleid bij de Verenigde Staten. NAVO-landen zagen liever geen export van rubber naar China plaatsvinden. De handel in rubber met China was daarom een duidelijk signaal dat Indonesië zich niet wilde binden aan het kapitalistische blok.

In 1959 ontwikkelde de relatie van Indonesië met China zich verder. Zo waren er goede handelscontacten tussen beide landen en schonk de Chinese regering Indonesië 100 ton rijst na een overstroming.⁹⁰ Dit terwijl het land in de jaren vijftig zelf werd geteisterd door hongersnood. In juni bezocht een Chinese militaire delegatie Indonesië met als voornaamste doel het betuigen van morele steun aan het Indonesische leger in de strijd om West-Nieuw

⁸⁶ FRUS, 1958-1960, Volume XVII, Indonesia, 12.

⁸⁷ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28130, DBI memorandum, no. 379, Politiek situatie Indonesië, 14 augustus 1958.

⁸⁸ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr 134, brief van Dr. J.H. Zeeman (Peking) aan Buitenlandse Zaken betreffende ‘Verlenging handelsverdrag Indonesië-China’, no. 18323/650, 9 november 1956 en ‘Indonesian Group Opp for Red China Will Seek New Trade Pacts - Jakarta Irked by Deals With Other Red Lands’, *New York Times*, 7 oktober 1956.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr 647, Ambassadenotitie met betrekking tot schenking van rijst aan Indonesië, 18 maart 1959.

Guinea.⁹¹ Toch staat 1959 vooral bekend om de spanningen tussen beide landen. In oktober 1959 bracht de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken Soebandrio een bezoek van vier dagen aan Peking. Reden voor zijn bezoek waren de economische maatregelen die de Indonesische regering had afgekondigd tegen de Chinese bevolking in het land. In mei had Indonesië besloten dat vanaf 1 januari 1960 een handelsverbod van kracht zou worden voor rurale gebieden. Dit betekende dat een deel van Indonesië werd buitengesloten van economische handelsactiviteiten. De maatregel was vooral in het nadeel van het Chinese deel van de Indonesische bevolking omdat die het grootste deel van deze rurale handel (90 procent) in handen had.⁹² Soekarno wilde de economische positie van de Indonesiërs verbeteren met de door hem ingevoerde maatregelen. Als gevolg hiervan werd Soebandrio vervolgens in Peking zeer koel ontvangen.⁹³

De anti-Chinese gevoelens die werden aangewakkerd met de maatregelen van Soekarno waren een uiting van het nationalisme waarmee de president van Indonesië één natie probeerde te smeden.⁹⁴ Indonesië had in 1957 op een soortgelijke manier afgerekend met de Nederlandse (economische) aanwezigheid in Indonesië. Het leger nam het voortouw in de anti-Chinese maatregelen, hetgeen leidde tot discriminatie en agressie tegen het Chinese deel van de bevolking. Soekarno verschilde echter van mening met het leger over het te volgen beleid. Uit angst voor een teloorgang van zijn ongebonden buitenlandse beleid riep hij op om ‘te waken voor opwekking van anti-Chinese gevoelens en een conflict met Peking, alsook tegen een te prowesterse koers’.⁹⁵ Opmerkelijk genoeg was het juist Soekarno die met zijn maatregelen voeding gaf aan de anti-Chinese stemming. De Chinese overheid probeerde daarentegen de angst bij de Chinees-Indonesische minderheid weg te nemen door ze te verzekeren dat ze konden ‘vertrouwen op het moederland’.⁹⁶ In Peking hoopten de beleidsmakers de Indonesische regering tot concessies te dwingen door te laten merken hoe zeer het terugtrekken van Chinese Indonesiërs de Indonesische economie kon schaden.⁹⁷ Dit lukte echter niet, omdat Soekarno behendig het economische gat kon opvullen met Russische

⁹¹ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, notitie ambassade met betrekking tot 19-daags bezoek Chinese legerdelegatie aan Indonesië vanaf 24 april 1959, 30 juni 1959.

⁹² Dake, *In the spirit of the Red Banteng*, 49.

⁹³ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28133, ontvangen codebericht, ref. no. 12436, ‘Ketel 41’, Ketel (Peking) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 24 november 1959.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28133, verzonden codebericht, ref. no. 8559, ‘Celer 434’, Celer (Den Haag) aan Jakarta, 22 december 1959.

⁹⁶ Dake, *In the spirit of the Red Banteng*, 51-52.

⁹⁷ Mozingo, *Chinese Policy toward Indonesia*, 173.

kredieten.⁹⁸ Tussen Moskou en Peking was namelijk een competitie om invloed gaande, waar Soekarno handig gebruik van maakte.

In de Verenigde Staten werd het conflict tussen Peking en Jakarta als een gunstige ontwikkeling gezien, logisch in het licht van de Koude Oorlog.⁹⁹ De hoop bestond dat Indonesië nu zijn buitenlandse beleid grondig zou herzien en de banden met het Westen zou aanhalen.¹⁰⁰ Daarnaast vroegen de Amerikanen zich af of Indonesië – in de vorm van Amerikaanse financiële steun – munt wilde slaan uit de frictie met Peking.¹⁰¹ Dit was in lijn geweest met de *third intermediating party*-strategie. De Amerikaanse hoop werd echter teniet gedaan toen Indonesië en China er samen uitkwamen. Ondanks de bereidheid van China om op te komen voor de Chinese minderheid in Indonesië, leidde de discriminatie van de Chinees-Indonesische bevolking namelijk niet tot een groot conflict. De Nederlandse zaakgelastigde op de ambassade in Peking, schreef in december 1959 het volgende aan het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag: ‘De Chinese pers hier te lande blijft opvallend kalm over de thans door de Indonesische Regering getroffen maatregelen tegen de aldaar woonachtige Chinese handelaren.’¹⁰² De indruk van de zaakgelastigde was dat ‘Peking bepaald geen campagne tegen Djakarta wil beginnen’.¹⁰³ Na een gesprek met de Indonesische ambassadeur te Peking meldde hij over het geschil omtrent de Chinese bevolking dat ‘de Indonesische en Chinese regeringen het op hoog niveau over deze kwestie met elkaar waren eens geworden, nadat Indonesië afdoende had aangetoond, dat het nu de weg van het socialisme (met welk woord in communistische landen “communisme” wordt bedoeld) inslaat.’¹⁰⁴ Voor Peking was het feit dat Indonesië zich ‘bekeerde tot het socialisme’ reden genoeg om het een en ander door de vingers te zien. Indonesië had een sterke onderhandelingspositie ten opzichte van China.

Er is echter nog een reden waarom China Indonesië niet tot concessies wist te dwingen. Soekarno was namelijk een meester in het beoefenen van de *third intermediating party*-strategie. Deze strategie vertaalde zich niet alleen in het tegen elkaar uitspelen van Oost en West, maar ook in de relatie tussen Rusland en China, die sinds 1956 met elkaar in de clinch

⁹⁸ Mazingo, *Chinese Policy toward Indonesia*, 184.

⁹⁹ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28526, ontvangen codebericht, ref. no. 12018, ‘Van Roijen 873’, Van Roijen (Washington) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 5 november 1959.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28526, ontvangen codebericht, ref.no. 12492, ‘Van Roijen 925’, Van Roijen (Washington) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 26 november 1959.

¹⁰² NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, Ketel aan Buitenlandse Zaken, betreffende ‘Reactie van Peking op de anti-Chinese Indonesische maatregelen’, no. 1576/502, 11 december 1959.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid.

lagen. Door met Rusland goede banden te onderhouden kon Soekarno China dwingen om de maatregelen tegen de etnische Chinezen te accepteren.¹⁰⁵ China wilde de competitie om invloedssferen niet verliezen van Rusland en was daarom toegeeflijker aan Indonesië.

Dit betekende niet dat er helemaal geen Chinese kritiek was op de Indonesische maatregelen. De Chinese pers schreef: *'U.S. and other imperialist countries (...) controlling the economic life line of Indonesia, plundering the Indonesian rich natural resources [are] hindering the development of the genuine national economy of Indonesia.'*¹⁰⁶ De Nederlandse zaakgelastigde kreeg de indruk dat het standpunt van de Chinese regering hetzelfde was: niet de Chinezen, maar de dominantie van de Westerse oliemaatschappijen was het probleem van de Indonesische economie.¹⁰⁷ Gezien de aard van het conflict is dit een weinig kritische noot te noemen. Bovendien was Soekarno het volledig met de kritiek van China eens. De Nederlandse zaakgelastigde te Peking vroeg zich dan ook af in hoeverre de antikapitalistische retoriek van China afgestemd was met Indonesië, daar deze retoriek voor Soekarno een welkome boodschap was.¹⁰⁸

China kon dus weinig beginnen tegen de maatregelen die de Indonesische regering trof tegen de Chinese minderheid. Soebandrio werd dan wel koeltjes 'op het matje geroepen' in oktober 1959, maar dit hielp de regering in Peking niet. In het perscommuniqué na afloop van het bezoek was de toon over het conflict gematigd. Er was wel overleg over de kwestie, maar Soebandrio meldde dat de maatregelen tegen de Chinezen onverkort werden uitgevoerd.¹⁰⁹ Beide ministers verklaarden vooral hun gemeenschappelijke standpunt met betrekking tot 'het recht van de Chinese Volksrepubliek op herwinning van haar gebied Formosa en dat van de Indonesische Republiek op herwinning van "haar gebied [West-Nieuw Guinea]" volledig te ondersteunen'.¹¹⁰ Dit was volgens de Nederlandse zaakgelastigde de eerste keer dat het Indonesische en Chinese buitenlands beleid zo duidelijk met elkaar overeen kwamen.

In het conflict over de etnische Chinezen probeerde Peking te redden wat er te redden viel. De internationale geloofwaardigheid van China stond op het spel en daarnaast was het

¹⁰⁵ Mazingo, *Chinese Policy toward Indonesia*, 185.

¹⁰⁶ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, 'Western monopoly capital controls Indonesian economy', *Hsin Hua News*, persbericht 121574, 15 december 1959.

¹⁰⁷ NA, Nederlandse Ambassade Peking, inv.nr. 647, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no. 1598/512, 17 december 1959.

¹⁰⁸ NA, Nederlandse Ambassade Peking, inv.nr. 647, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no. 1598/512, 17 december 1959.

¹⁰⁹ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, verzonden codebericht, ag. no. 1326-131 GS, 'Dissevelt 34', Dissevelt (Peking) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 14 oktober 1959 en brief van G.J. Dissevelt betreffende 'Bezoek Peking van Indonesische Minister van Buitenlandse Zaken', no. 1332/425, 16 oktober 1959.

¹¹⁰ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, Dissevelt aan Buitenlandse Zaken, no. 1332/425, betreft: 'Bezoek Peking van Indonesische Minister van Buitenlandse Zaken', 16 oktober 1959.

land bang om invloed te verliezen in Azië ten gunste van de Sovjet-Unie. Teneinde Indonesische garanties omtrent de veiligheid van de Chinese bevolking in Indonesië te verkrijgen deed Peking het voorstel om het *Dual Nationality Treaty* na te leven en het verdrag onmiddellijk wederzijds te ratificeren.¹¹¹ Beide landen hadden het verdrag in 1957 geratificeerd, maar om deze ratificatie te voltooien diende er een uitwisseling van oorkondes plaats te vinden. Dit laatste wilde China zo snel mogelijk doen.¹¹² Al met al was de Chinese reactie kalm, al kwam dit eerder voort uit Chinese zwakte dan uit barmhartigheid.

In de ogen van China was de discriminatie van de Indonesisch-Chinese bevolkingsgroep in Indonesië vooral de schuld van ‘*certain forces, hostile to Sino-Indonesia friendship*’.¹¹³ Hieronder verstonden de Chinezen eigenlijk alles dat paste binnen de gemeenschappelijke anti-imperialistische retoriek van China en Indonesië, zoals het imperialisme van de Verenigde Staten, de ‘*Dutch colonialist*’ en de ‘*Dutch imperialist*’. Daarnaast werd ook het Indonesische leger – de vijand van de *PKI* – schuldig geacht aan de discriminatie van de Chinese bevolkingsgroep.¹¹⁴ Typerend voor de Chinese houding in het conflict is de roep om een ‘*over-all settlement (...) for the sake of safeguarding the friendly relations between our two countries*’ en de veronderstelling dat ‘*imperialists are taking advantage of the situation to sabotage the relations between our two countries and to divert the people of the Asian countries from the goals of their struggle*’.¹¹⁵ De ‘kritische’ houding van de Chinese regering ten aanzien van Indonesië ging dus gepaard met een scherpe veroordeling van de gemeenschappelijke vijand: het kolonialisme en het imperialisme. De antikoloniale en anti-imperialistische retoriek van China was in feite een manier om haar machteloosheid te verbloemen. Door de oorzaak van het probleem bij het imperialisme te leggen kwam de relatie tussen China en Indonesië niet op scherp te staan. Bovendien waren de Chinese handelaren in Indonesië, die het zwaarst werden getroffen door de maatregelen, in de ogen van China ‘kleine kapitalisten’.¹¹⁶ Voor hen zette de Chinese regering liever niet de relatie met Indonesië op het spel. De Indonesische regering had aldus aardig wat speelruimte ten aanzien van China, dat geen andere mogelijk zag dan de situatie te aanvaarden.

¹¹¹ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no. 1585/508, 12 december 1959.

¹¹² Ibid.

¹¹³ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no. 1628/517, 21 december 1959.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 647, Chen Yi aan Soebandrio over de positie van de Chinees-Indonesische bevolking, 24 december 1959.

¹¹⁶ Mozingo, *Chinese policy toward Indonesia*, 162.

Het 'conflict' over de Chinees-Indonesische bevolking kabbelde in 1960 nog even voort. De toon was echter verzoenend. Op 27 januari 1960 schreef Soebandrio aan de Chinese minister van Buitenlandse Zaken Chen Yi: *'It is not unusual for us, as sovereign and independent states, to have a different view on various matters, especially on those matters which we have inherited from colonialism and which still have to resolved'*.¹¹⁷ Van Indonesische zijde werd de oorzaak van het probleem omtrent de Chinese bevolkingsgroep in Indonesië eveneens bij het kolonialisme gelegd. Toen in juli 1960 wederom gewelddadigheden plaatsvonden tegen de Chinese bevolking werd opnieuw benadrukt dat de relatie tussen China en Indonesië hier niet onder zou lijden: *'Those criminals who murdered the Overseas Chinese are merely a handful of reactionaries'*.¹¹⁸ Op 1 april 1961 sloten Indonesië en China een Vriendschapsverdrag en een Overeenkomst inzake Culturele Samenwerking, waarmee een einde kwam aan de onenigheid tussen beide landen.¹¹⁹

Soekarno beoefende tussen 1955 en 1961 dus op succesvolle wijze de strategie van een *third intermediating party*. Hij maakte hierbij zowel gebruik van de tegenstellingen tussen Oost en West in de Koude Oorlog als van het schisma tussen China en de Sovjet-Unie. Met deze strategie wist Soekarno Indonesië buiten de Koude Oorlog te houden en voer Indonesië een eigen koers in de wereldpolitiek. De toenadering tot China dient dan ook in deze context te worden begrepen. Indonesië zocht toenadering tot China en bleef ongebonden. De toenadering tot China kwam voort uit een binnenlandse roep om onafhankelijkheid, die zich manifesteerde in een anti-imperialistische buitenlandse politiek. In de periode 1955-1961 werd deze anti-imperialistische politiek bovendien als gevolg van de Koude Oorlog steeds vaker antiwesters.

De antikoloniale en antiwesterse retoriek die Soekarno gebruikte om de binnenlandse stabiliteit te bewaren, leidde tot een verslechtering van de relaties met het Westen. Bovendien gebruikte Soekarno deze retoriek om zich te ontdoen van de parlementaire democratie, die hij beschouwde als een kwalijke Westerse invloed. Soekarno vond wat betreft zijn buitenlandse en zijn binnenlandse politiek een bondgenoot in Maoïstisch China.

De invoering van de geleide democratie en de antikoloniale retoriek van Soekarno ging ten koste van de betrekkingen met het Westen. Indonesië vervreemde zich met name van de

¹¹⁷ NA, Nederlands Ambassade China, inv.nr. 379, Soebandrio aan Chen Yi omtrent het vraagstuk over de Overzee Chinezen in Indonesië, 27 januari 1960.

¹¹⁸ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no. 896/311, 8 juli 1960.

¹¹⁹ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, M.L. Boekelman aan Buitenlandse Zaken, no. 397/139, 7 april 1961.

Verenigde Staten. Ook het de Nederlandse politiek met betrekking tot Nieuw Guinea zette kwaad bloed bij de Indonesiërs en dreef Soekarno in de armen van Mao.

Tijdens de opstanden van 1958 werd duidelijk dat Soekarno zijn onafhankelijke buitenlandse beleid niet zomaar zou laten varen. Door de inmenging van de Amerikanen en de Britten in de binnenlandse aangelegenheden van Indonesië werd het lastiger om aan het onafhankelijke beleid vast te houden. Toen China de Westerse inmenging eveneens sterk veroordeelde bleken beide landen gemeenschappelijk standpunten te hebben. Toch bleef Indonesië onafhankelijk in de Koude Oorlog, omdat het land zich nooit uitsprak voor een van de twee machtsblokken. Toenadering tot communistisch China bleek een goede middenweg in het krachtenveld van de Koude Oorlog.

Soebandrio stelde in 1957 desalniettemin dat de Indonesische regering ‘bevreesd [was] voor het communisme van binnen en van buitenaf’ en dat ook Soekarno het communistische gevaar in zou zien.¹²⁰ In dit licht was de toenadering tot China dus niet zo zwart-wit als op het eerste gezicht wellicht lijkt. De Indonesische toenadering tot China tussen 1956 en 1961 was even opportunistisch als angstvallig. In het volgende hoofdstuk ga ik dit verduidelijken.

¹²⁰ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28590, ontvangen codebericht, ref.no. 17191, ‘Hagenaar 957’, Hagenaar (Jakarta) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 21 oktober 1957.

Van antikoloniaal naar antiwesters: 1961-1965

De toenadering tot China tussen 1956 en 1961 paste binnen de kaders van het onafhankelijke en actieve beleid van vicepresident Hatta. Hoewel China ook communistisch was, bestond er een geschil met de Sovjet-Unie over de verspreiding van het wereldcommunisme. Vanaf 1956 – na de destalinisatie van Chroesjtsjov – verslechterden de betrekkingen tussen Moskou en Peking.¹²¹ Mao keurde Chroesjtsjov's vreedzame co-existentie met het Westen af.¹²² Tegelijkertijd radicaliseerde het Chinese communisme en beschouwde China de westerse landen als imperialistische mogendheden. Hiermee plaatste China zich buiten de twee machtsblokken van de Koude Oorlog. Uit een analyse van de jaren 1961 tot 1965 blijkt dat de relatie tussen Peking en Jakarta zich in diezelfde periode gunstig ontwikkelde.

Soekarno probeerde reeds vanaf 1957 een revolutionair gevoel bij de Indonesische bevolking op te wekken, dit paste namelijk binnen de doctrine van *Nasakom*, waarop zijn heerschappij berustte.¹²³ *Nasakom* was de officiële staatsdoctrine waarin nationalisme, religie en communisme verenigd waren. Soekarno voerde een radicaal nationalistisch beleid, dat voornamelijk zichtbaar werd in de buitenlandse politiek van Indonesië.¹²⁴ De belangrijkste voorbeelden hiervan zijn de campagne om West-Nieuw Guinea te heroveren (1962) en de campagne tegen de vorming van Maleisië (1963).¹²⁵ De retoriek van Soekarno was anti-imperialistisch en antikoloniaal. De Nederlandse aanwezigheid in West-Nieuw Guinea en de vorming van Maleisië waren kwalijke imperialistische invloeden en waren een bedreiging voor de Indonesische onafhankelijkheid, aldus Soekarno.

De binnenlandse machtsverhouding, zoals die sinds de invoering van de geleide democratie was, begon te verschuiven. Dit was mede het gevolg van het nationalistische buitenlandse beleid van Indonesië. Als gevolg van zijn revolutionaire, nationalistische en anti-imperialistische retoriek raakte Soekarno steeds sterker verwant aan de *PKI*.¹²⁶ Communistenleider Aidit zag zijn kans schoon om meer invloed te vergaren door de campagnes van Soekarno actief te steunen. Bovendien spon de *PKI* garen bij de nationalistische en anti-imperialistische gevoelens die bij de bevolking werden opgewekt.¹²⁷

¹²¹ Jian, *Mao's China*, 64.

¹²² *Ibid.*, 82-84.

¹²³ Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia* (New York, tweede editie 2013) 150.

¹²⁴ Simon, *The Broken Triangle*, 78.

¹²⁵ Vickers, *A History of Modern Indonesia.*, 153-154.

¹²⁶ *Ibid.*, 156-157.

¹²⁷ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 308.

De opmars van de *PKI* werd door het leger – maar ook door het Westen – met argusogen bekeken.

De campagnes van Soekarno werden behalve door de *PKI* ook door het leger gesteund. Het gevolg hiervan was dat het leger in absolute militaire zin machtiger werd. Hoewel het in 1962 niet tot een gewapend treffen kwam met de Nederlanders in West-Nieuw Guinea, was de militaire slagkracht van het leger wel toegenomen.¹²⁸ Generaal Nasoetion steunde de campagne tegen de verzelfstandiging van Maleisië onder Brits protectoraat, zodat een sterke krijgsmacht noodzakelijk bleef.¹²⁹ Het leger had dus zijn positie zowel in politiek als militair opzicht versterkt.

Het leger voelde zich bedreigd door de toenadering tussen Indonesië en China in de jaren zestig. Dit had onder andere te maken met het feit dat de *PKI* dichter bij haar buitenlandse bondgenoot kwam te staan: de Communistische Partij van China (CCP). De samenwerking tussen de *PKI* en de CCP werd in de jaren '60 intensiever omdat Peking hoopte de Indonesische beleidsmakers te kunnen beïnvloeden.¹³⁰ Net als de *PKI* had ook het leger buitenlandse bondgenoten. Ofschoon de Indonesische regering sinds 1958 niet op goede voet stond met de Amerikanen, genoot het Indonesische leger militaire steun van de Verenigde Staten.¹³¹ De Amerikanen waren bang dat Indonesië teveel naar het communistische kamp neigde en steunden om die reden het leger, de vijand van de *PKI*.¹³² De steun van de Verenigde Staten was een reactie op de steeds machtiger wordende *PKI* en op Soekarno, die het Indonesische buitenlandse beleid steeds vaker met dat van China identificeerde. Door toedoen van de Verenigde Staten drongen de tegenstellingen van de Koude Oorlog door tot de Indonesische binnenlandse politiek.

Omdat het wederzijdse wantrouwen tussen de *PKI* en het leger verscherpt werd door deze buitenlandse bemoeienissen, kwam Soekarno's democratie met leiderschap onder druk te staan. De buitenlandse politiek had dus nog steeds zijn weerslag op de binnenlandse balans van de machten. Soekarno's toenadering tot China had het binnenlandse politieke evenwicht in gevaar gebracht.

In juni 1961 bracht Soekarno een tweede staatsbezoek aan China. Opvallend is dat Aidit in gezelschap van Soekarno verkeerde tijdens dit bezoek, al behoorde hij niet officieel tot

¹²⁸ Lev, 'The Political Role of the Army in Indonesia', 362.

¹²⁹ Ibid., 363-364.

¹³⁰ Simon, *The Broken Triangle*, 8 en 73-74.

¹³¹ Lev, 'The Political Role of the Army in Indonesia', 363.

¹³² Ibid.

Soekarno's reisgezelschap.¹³³ Mogelijk lag een officieel staatsbezoek van Aidit en Soekarno aan China in verband met de precare machtsverhoudingen in Indonesië te gevoelig. Over het staatsbezoek zelf meldde de Nederlandse zaakgelastigde dat er niet veel bijzonderheden waren, op enige onhandige uitspraken van Soekarno over 'een rood en een geel imperialisme' na.¹³⁴ Soekarno doelde hiermee op het imperialisme van de Sovjet-Unie en China. Op zijn minst is dit toch opmerkelijk te noemen, omdat China juist een belangrijke bondgenoot was in de strijd tegen het imperialisme. De uitlatingen van Soekarno kregen echter geen staartje. Het staatsbezoek werd een succes voor Soekarno, in zijn drie dagen tellende bezoek had hij zelfs twee ontmoetingen met Mao.¹³⁵ Mogelijk hebben Mao en Soekarno zelfs invloedssferen afgesproken.¹³⁶

Dit laatste lijkt te worden bevestigd door berichtgeving van Jacobus van der Zwaal in februari 1963. De Nederlandse ambassadeur op de Filippijnen deed verslag van een gesprek met zijn Indiase collega op de Filippijnen. Laatstgenoemde was van mening dat 'ongeveer twee jaar geleden tussen Indonesië en Communistisch China invloedssferen zijn afgesproken'.¹³⁷ Dat zou dus ongeveer tijdens Soekarno's onderhoud met Mao geweest moeten zijn. De Indiase ambassadeur stelde tevens dat 'Soekarno de Chinese communistische tijger wil berijden en uiteindelijk, nadat hij de door hem gestelde doeleinden heeft bereikt, zich tegen Communistisch China zal keren'.¹³⁸ Deze opmerking plaatst de toenadering tussen Indonesië en China in een interessant daglicht. Soekarno zag de verbintenis met China kennelijk slechts als van tijdelijke aard. Sterker nog, toen in 1965 generaal Yani van het Indonesische leger communistisch China als een gevaar bestempelde, deed Soekarno geen poging om dit te ontkennen.¹³⁹

Hoewel het bondgenootschap tussen Indonesië en China belangrijker werd voor de buitenlandse politiek van Indonesië, was er dus ook sprake van een ambivalente houding van Soekarno. Enerzijds haalde Soekarno de banden aan, anderzijds wantrouwde hij China. Dit sluit aan bij visie van Indonesische beleidsmakers in die jaren. De angst voor China was aanwezig, al was het niet zozeer het communisme dat hen zorgen baarde: *'We are not afraid of Mao's atomic bomb; it is the overseas Chinese that worry us. The overseas Chinese are a*

¹³³ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no 749/266, 14 juli 1961.

¹³⁴ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no. 657/227, 19 juni 1961.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28590, ontvangen codebericht, ref. no. 1779, 'Van der Zwaal 17', 4 februari 1963.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 298.

trojan horse.¹⁴⁰ Hoewel het probleem van de Indonesisch-Chinese bevolking dus formeel was opgelost, waren Indonesische beleidsmakers toch bang voor de grote groepen etnische Chinezen die mogelijk als een vijfde Chinese colonne konden dienen.

Van Soekarno's ambivalente houding ten opzichte van China is in het slotcommuniqué na Soekarno's bezoek in 1961 nog niets te merken. Beide regeringsleiders spraken wederom van de goede gemeenschappelijke banden tussen Indonesië en China. Bovendien sprak Indonesië zijn steun uit voor China, dat graag een zetel in de VN wilde.¹⁴¹ Later dat jaar schreef de Engelstalige Chinese krant *People's Daily* over het gedeelde lot van beide landen: '*The Chinese and the Indonesian peoples share a common lot. While the Dutch colonialists are in occupation of Indonesia's territory West Irian, the U.S. imperialists are in occupation of China's territory Taiwan.*'¹⁴² De anti-imperialistische as van Peking en Jakarta, zoals Soekarno die in 1965 verwoordde, kreeg dus vanaf circa 1961 gestalte.

Voor zijn strijd tegen het imperialisme zocht Soekarno niet alleen steun bij China. Drie maanden na zijn korte staatsbezoek aan China reisde Soekarno naar Belgrado voor de conferentie van ongebonden landen. Deze conferentie borduurde voort op de conferentie van Bandung en was dus een soort 'tweede Azië-Afrika conferentie'. Omdat Soekarno graag de leiderschapsrol van Indonesië in de Derde Wereld wilde uitbreiden was hij een van de initiatiefnemers van de conferentie.¹⁴³ Naast Indonesië steunde ook China de conferentie van Belgrado. Het land hoopte net als bij de eerste Azië-Afrika conferentie in Bandung een belangrijke rol te spelen en zo haar invloedssferen uit te breiden.¹⁴⁴ Mede vanwege de afbrokkelende relatie met de Sovjet-Unie was het voor China van belang om niet in een internationaal isolement te raken. Het doel van de conferentie van Belgrado was om de landen die zich niet verbonden voelden aan een van de twee machtsblokken van de Koude Oorlog te verenigen. Opmerkelijk is dat China, ondanks de steun die het land bood, niet voor de conferentie werd uitgenodigd.¹⁴⁵ Een verklaring daarvoor moet allereerst in de Chinese relatie tot India worden gezocht. Na de Chinese inval in Tibet in 1959, waarmee het Chinese leger aan de Indiase grenzen te staan, verslechterde de relatie tussen beide India en China. China's territoriale claims hadden de betrekkingen met India geschaad waardoor China geen uitnodiging voor de conferentie ontving.

¹⁴⁰ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 121-122.

¹⁴¹ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, 'Full Tekst Of Sino-Indonesian Joint Communiqué', *Hsin Hua News*, 15 juni 1961.

¹⁴² NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, *People's Daily*, 21 december 1961.

¹⁴³ Agung, *Twenty years Indonesian foreign policy, 1945-1965*, 317-319.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 317.

¹⁴⁵ *Ibid.*, 327.

Het is mogelijk dat ook Indonesië bevreesd was voor China. Soekarno's uitspraak over een 'geel imperialisme' tijdens zijn staatsbezoek in juni 1961, komt gezien de Chinese agressie in Tibet in een ander daglicht te staan. Mogelijk doelde Soekarno met zijn uitspraak heel bewust op de Chinese agressie in Tibet en de spanningen die dat in de regio veroorzaakte. Het is ook mogelijk dat Soekarno met het 'gele imperialisme' doelde op de grote groepen Chinezen die in andere landen in Zuidoost Azië verbleven en mogelijk als vijfde colonne georganiseerd konden worden. De Nederlandse zaakgelastigde te Peking meldde in elk geval dat Soekarno's uitspraken weinig stof deden opwaaien.¹⁴⁶ Het is op basis van deze gegevens naar mijn mening zeer goed denkbaar dat Soekarno – naast Nehru – een rol heeft gespeeld bij het uitsluiten van China bij de conferentie van Belgrado. Ondanks de toenadering tussen Indonesië en China blijkt dus al vroeg in de jaren zestig dat Soekarno bevreesd was voor China.

Nehru en Soekarno waren twee van de vier initiatiefnemers voor de organisatie van de conferentie van Belgrado. Ondanks de sterke aanwijzingen dat Nehru en Soekarno samen besloten om China niet voor de conferentie uit te nodigen, verschilden beide leiders sterk van mening over de te volgen koers van de ongebonden landen. Waar Nehru hoopte dat de ongebonden landen de twee machtsblokken van de Koude Oorlog nader tot elkaar konden brengen, uitte Soekarno tijdens de conferentie voornamelijk antikoloniale en antiwesterse sentimenten.¹⁴⁷ Er ontstond een tweedeling op de conferentie tussen landen die Nehru aanhingen en landen die Soekarno steunden.

De conferentie van Belgrado bleek dus achteraf voor Soekarno niet het geschikte podium om zich als de antikoloniale leider van Azië op te werpen. In 1962 presenteerde Soekarno daarom zijn eigen voorstelling van de internationale orde. Soekarno verdeelde de wereld in twee blokken, aan de ene kant de *New Emerging Forces (NEFOS)* en aan de andere kant de *Old Established Forces (OLDEFOS)*. De *NEFOS* waren de 'progressieve revolutionaire krachten' en de *OLDEFOS* de imperialistische mogendheden, waarbij Soekarno Indonesië en China tot de *NEFOS* rekende.¹⁴⁸ Soekarno's nieuwe wereldbeeld is van grote invloed geweest voor de vorming van de anti-imperialistische as 'Djakarta-Phnom Penh-Hanoi-Peking-Pyongyang', zoals hij die in 1965 noemde. De wereld was volgens Soekarno verdeeld in

¹⁴⁶ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, Ketel aan Buitenlandse Zaken, no. 657/227, 19 juni 1961

¹⁴⁷ Agung, *Twenty years of Indonesian foreign policy*, 327-328.

¹⁴⁸ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 150-151.

NEFOS en *OLDEFOS*, langs de scheidlijnen van arm en rijk, die een gevolg waren van het imperialisme.¹⁴⁹

Soekarno rukte het buitenlandse beleid van Indonesië met zijn concept van *NEFOS* en *OLDEFOS* nadrukkelijk los uit de Koude Oorlog. Hierdoor was de toenadering tot communistische landen mogelijk zonder daarbij afstand te doen van het onafhankelijke buitenlandse beleid. Omdat de *NEFOS* zich verenigden tegen het imperialisme, paste samenwerking met landen als China, Noord-Korea, Vietnam, en Cambodja wel degelijk binnen de kaders van het onafhankelijke en actieve buitenlandse beleid.¹⁵⁰ In zekere zin maakten de meeste van deze landen deel van het Sovjetblok. Dat Soekarno's bondgenoten communistisch waren verklaarde hij zelf als de loop van de natuur. In Zuidoost-Azië waren het namelijk overwegend communistische landen die het Westerse imperialisme hekelden en zich (net als Soekarno) van anti-imperialistische retoriek bedienden. Ik vind het daarom logisch dat Soekarno veel communistische bondgenoten had. Soekarno's concept van *NEFOS* en *OLDEFOS* paste namelijk goed binnen het wereldbeeld van de communistische landen en droeg bij aan een toenadering tot China en andere anti-imperialistische (communistische) landen in Zuidoost-Azië. Het was buitengewoon handig van Soekarno dat hij de samenwerking met communistische landen baseerde op zijn strijd tegen het kolonialisme en imperialisme van het Westen. De praktische uitvoering van Soekarno's strategie pakte echter anders uit omdat zijn antikoloniale toonzetten geleidelijk veranderde in antiwesterse retoriek.

De Indonesische buitenlandse politiek moest het kolonialisme en de overblijfselen daarvan actief bestrijden. Op deze manier diende de onafhankelijkheid van Indonesië gewaarborgd te blijven. De Bandung-conferentie van 1955 was hier een uiting van, evenals de conferentie van Belgrado van 1961. Ook Soekarno's concept van *NEFOS* en *OLDEFOS* was een uiting van een actief buitenlands beleid tegen het kolonialisme, al bestond er een belangrijk verschil. Bij beide conferenties stond samenwerking tussen landen in Azië en Afrika centraal en was de toon voornamelijk antikoloniaal. Deze antikoloniale toon werd na de introductie van Soekarno's concept van *NEFOS* en *OLDEFOS* voornamelijk antiwesterse van aard. Op de conferentie van Belgrado was al gebleken dat deze antiwesterse toon door veel landen als negatief werd ervaren omdat het ertoe zou leiden dat de wereld verder verdeeld zou raken. Met de Soekarno's aanval op het Westen werd het steeds moeilijker om samen te werken op basis van vriendschap en wederzijds vertrouwen. Dit vertrouwen was bovendien al in 1958 geschaad met de Westerse steun aan Indonesische opstandelingen.

¹⁴⁹ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 167.

¹⁵⁰ Ibid.

Gelijktijdig met deze vervreemding van het Westen raakte de buitenlandse politiek van Indonesië en China na 1956 steeds meer met elkaar vervlochten. Het bondgenootschap met China werd, ondanks Soekarno's bedenkingen, na 1962 alleen nog maar van groter belang. In het licht van Soekarno's ambivalente houding ten opzichte van China is het echter de vraag waarom het bondgenootschap belangrijker werd. Een verklaring voor de verdere toenadering tot China moet gezocht worden in de Koude Oorlog. Zoals in het tweede hoofdstuk is gebleken konden spanningen die uit de Koude Oorlog voortkwamen het af en toe lastig maken om een onafhankelijke buitenlandse politiek te voeren. Desondanks bediende Soekarno zich van de mogelijkheden om de tegenstellingen van de Koude Oorlog in zijn voordeel uit te buiten. In het conflict over West-Nieuw Guinea hadden de Amerikanen de Nederlanders – als reactie op Russische militaire steun – tot concessies gedwongen.

In september 1963 verkondigde Soekarno zijn confrontatiepolitiek (*Konfrontasi*) ten aanzien van Maleisië, hetgeen inhield dat Indonesië politieke en militaire oppositie zou gaan voeren tegen de totstandkoming van Maleisië. Soekarno hoopte hierbij steun te krijgen van Moskou of Washington om zo zijn doelen te bereiken, zoals dat hem tijdens de kwestie West-Nieuw Guinea ook gelukt was.¹⁵¹ De Verenigde Staten en de Sovjet-Unie wilden echter hun handen niet branden aan de kwestie Maleisië uit angst voor escalatie van het conflict. Ditmaal lukte het Soekarno dus niet om de grootmachten tegen elkaar uit te spelen en de kwestie naar zijn hand te zetten. Het betekende het einde van de *third intermediating party*-strategie. Ook bij de conferentie van Cairo in 1964 wist Soekarno geen steun te vergaren voor zijn *konfrontasi*.¹⁵² Een leidende rol in de Derde Wereld was niet voor Indonesië weggelegd, omdat de Derde Wereld zich liever niet van Soekarno's antiwesterse retoriek bediende. Alleen in Peking vond Soekarno nog steun.

Indonesië geraakte in een internationaal isolement en meer dan ooit was een goede relatie met China van belang. Andersom gold dit ook voor Peking, dat na het geschil met India en de breuk met de Sovjet-Unie bevreesd was om geïsoleerd te raken in een bipolaire wereld. Terwijl Indonesië vervreemde van Washington en Moskou, bereikte namelijk ook de relatie tussen Peking en Moskou een dieptepunt.¹⁵³ Ten tijde van het conflict over Maleisië (1963-1965) werden de banden tussen Peking en Jakarta zeer hecht, mede vanwege het isolement waar beide landen in verkeerden. In juni 1964 meldde Van der Zwaal dan ook dat Indonesië

¹⁵¹ Mazingo, *Chinese policy toward Indonesia*,, 201.

¹⁵² *Ibid.*, 208.

¹⁵³ *Ibid.*, 206. Het zogeheten *Nuclear Test-Ban Treaty* werd in 1963 gesloten tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Het doel van dit verdrag was om de verdere ontwikkeling van kernwapens tegen te gaan. China zag dit als een kwalijke toezegging aan het Westen. Bovendien was het in het nadeel van China, Rusland had immers al lang kernwapens.

en China elkaar ‘gevonden hebben in een streven om de laatste Westerse invloedssferen uit Zuidoost-Azië te verdrijven’.¹⁵⁴

Ondanks hun gemeenschappelijke doelen en het gedeelde isolement, was de relatie tussen Indonesië en China niet gebaseerd op wederzijds vertrouwen. Beide landen wilden slechts hun eigen doelen bereiken en moesten verder niet veel van elkaar hebben. De Indonesische toenadering tot China was uit nood geboren. De middenweg die China in de Koude Oorlog geweest was voor Indonesië, was plots geen middenweg meer. Met het wegvallen van de steun van de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten was toenadering tot China nog de enige begaanbare weg voor Indonesië. Hoewel de banden met China door de jaren heen goed waren geweest, was China nooit de belangrijkste bondgenoot van Indonesië geweest. De kracht van Soekarno’s buitenlandse beleid was dat hij geen vaste bondgenoten nodig had, hij kon simpelweg tegenpolen tegen elkaar uitspelen. De échte toenadering tussen Indonesië en China vond plaats toen het land vervreemde van zowel het Westen als de ongebonden landen. Door een tijdelijke ontspanning in de Koude Oorlog, als gevolg van Chroesjtsjov’s politiek van vreedzame co-existentie, was de toon tussen Oost en West verzoenend en waakten beide machtsblokken voor nieuwe escalaties. Ook de ongebonden landen waren voor meer verzoening tussen de machtsblokken.

Uit correspondentie van diplomaten en ambassadeurs blijkt dat er toch wat hiaten in de betrekkingen tussen beide landen zaten. Uit een aantal zaken blijkt dat er wantrouwen was tussen beide landen. Zo waren Indonesische beleidsmedewerkers in het bijzijn van hun Westerse collega’s niet per definitie pro-Chinees. ‘Het moest toch wel duidelijk zijn dat Soekarno nimmer het communistische spel zou spelen; zijn hoofddoel is in een neutraal Maphilindo [Soekarno’s alternatief voor Maleisië] de bescherming te vinden tegen het opdringen van China’, gaf de Indonesische ambassadeur van Canada de Nederlandse zaakgelastigde in april 1964 aldaar te kennen.¹⁵⁵ Kennelijk vond Soekarno China opdringerig, hetgeen ook correspondeert met zijn uitlatingen uit 1961 over een ‘rood en een geel imperialisme’.

Ook China had bedenkingen bij het bondgenootschap met Indonesië, een bondgenootschap met een niet-communistisch land strookte niet met het Chinese buitenlandse beleid. Bovendien was de *PKI* in de ogen van China een revisionistische partij. Desondanks achtte China goede banden met de *PKI* van belang. Hiermee hoopte China een trouwe

¹⁵⁴ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28526, Van der Zwaal (Manilla) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), no. 1970/539, Manila, 17 juni 1964.

¹⁵⁵ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28590, ontvangen codebericht, ref.no. 3863, ‘Lovink 38’, Lovink (Ottawa) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), 25 april 1964.

bondgenoot aan Aidit over te houden, mocht Indonesië ooit communistisch worden.¹⁵⁶ De strijd tussen Moskou en Peking om invloed in Indonesië was ook hier merkbaar, want zowel de CCP als de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) probeerden Aidit voor zich te winnen. De *PKI*-leider zelf wist hier handig mee om te gaan en manoeuvreerde zich ‘iets meer in de ideale positie van één been in ieder kamp’.¹⁵⁷ Wat dat betreft had Aidit veel van Soekarno geleerd. Toen de Chinese premier Liu Shao-chi een staatsbezoek bracht aan Indonesië kreeg de Nederlandse zaakgelastigde aldaar de indruk dat China vond dat ‘de *PKI* voorlopig geduldig moet zijn en Soekarno van dienst moet blijven’.¹⁵⁸ Dat China de *PKI* voorlopig het liefst in een dienende rol zag impliceerde dat het land hoopte op een latere machtsovername van de *PKI*. Ook China’s houding ten aanzien van Indonesië is dus ambivalent. Enerzijds deed China zaken met Soekarno, anderzijds ondermijnde China het binnenlandse politieke evenwicht door de *PKI* sterk te steunen.

De absolute kroon op de toenadering tussen Indonesië en China is de vorming van de anti-imperialistische as, ‘namely the axis of Djakarta-Phnom Penh-Hanoi-Peking-Pyongyang’.¹⁵⁹ Naast de kroon op de toenadering tussen Indonesië en China was de anti-imperialistische as ook het dieptepunt in de Indonesische betrekkingen met het Westen. Het was echter onmogelijk om de radicaal nationalistische toon – die voor binnenlandse eenheid zorgde – af te zweren. Om die reden kwam Indonesië in Chinees vaarwater en vervreemde het land zich van het Westen. De anti-imperialistische as zou nog geen twee maanden stand houden. De Indonesische interne machtsbalans veranderde als gevolg van de internationale isolatie waarin Indonesië zich bevond.

Een feit is dat Soekarno sinds 1957 weliswaar de zeggenschap over het buitenlandse beleid had, maar dat hij altijd het effect hiervan moest afwegen tegen de binnenlandse politieke competitie die in het land gaande was.¹⁶⁰ De ontwikkeling van de economie was een belangrijk thema in deze binnenlandse politieke competitie. In het eerste hoofdstuk is aangetoond dat paradoxaal genoeg buitenlandse steun noodzakelijk was om de economie te versterken. De economie van Indonesië ontwikkelde zich echter onvoldoende, mede als gevolg van het internationale isolement.

¹⁵⁶ Mozingo, *Chinese Policy toward Indonesia*, 205.

¹⁵⁷ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, Van der Willigen (Peking) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), no. 1335/259, 10 september 1963.

¹⁵⁸ NA, Nederlandse Ambassade China, inv.nr. 379, Van der Willigen (Peking) aan Buitenlandse Zaken (Den Haag), no. 657/169, 24 april 1963.

¹⁵⁹ Leifer, *Indonesia's Foreign Policy*, 105.

¹⁶⁰ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 305

In 1962 kwamen bij het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken alarmerende rapporten binnen over hongersnood en armoede.¹⁶¹ Economische steun van de Verenigde Staten was hard nodig, maar die gaven niet thuis. Hoewel China en de Sovjet-Unie wel financiële steun boden, was dit niet genoeg.¹⁶² Buitenlandse investeerders werden bovendien afgeschrikt door de antiwesterse en anti-imperialistische politiek van Soekarno.¹⁶³ De toenadering tot China had de anti-imperialistische politiek van Indonesië versterkt en de economie was hier het slachtoffer van. In 1962 riep Soekarno op tot een hervorming van de economie met revolutionaire middelen, waarbij offers en strijdlust vereist waren.¹⁶⁴ Het gaat te ver om Soekarno's politiek te vergelijken met Mao's Grote Sprong Voorwaarts, maar de gelijkenissen zijn opmerkelijk. Net als in Mao's China vervolgde Soekarno vijanden van de revolutie en stelde hij dat sociale vooruitgang de wil van het volk was.¹⁶⁵ Voor de economie mocht het echter niet baten.

Als gevolg van de aanhoudende economische malaise verloren het leger, de *PKI* en Soekarno de steun van het volk. Met name het leger en de *PKI* voelden zich daardoor onder druk gezet. De economische malaise bood voor beide partijen een mogelijkheid om de macht naar zich toe te trekken, hetgeen gezien de rivaliteit tussen beide partijen voor spanningen zorgde. De *PKI* leek goed op weg om de macht van Soekarno over te nemen. Zo was de partij van Aidit actief betrokken bij landovernames door boeren tussen 1963 en 1965.¹⁶⁶ Een groot deel van de plattelandsbevolking was ondervoed, hetgeen koren op de molen van de *PKI* was. Met zijn 3,5 miljoen leden leek de *PKI* – na de mislukte coup in Madioen – eindelijk klaar om de macht van Soekarno over te nemen. De *PKI* genoot de steun en sympathie van zowel Moskou als Peking en China steunde bovendien het binnenlandse beleid van Aidit.

De *PKI* maakte echter dezelfde fout als in 1948. Al jaren was de *PKI* bezig om langs parlementaire weg haar invloeden te vergroten, maar in 1965 riep zij op tot de vorming van volksmilities.¹⁶⁷ Het leger, gealarmeerd door de militante koers van de *PKI*, greep op 30 september 1965 de macht. Over de coup die volgde zijn nog veel onduidelijkheden. Duidelijk is in ieder geval dat generaal Soeharto de macht greep en de coup motiveerde als een verdediging tegen het communisme. In de jaren die volgden braken donkere tijden aan voor het Indonesische communisme. De banden met China werden verbroken. De anti-

¹⁶¹ NA, Code-archief Buitenlandse Zaken, inv.nr. 28130, verzonden codebericht, ref.no. 3145, 'Celer 258/164', Celer (Den Haag) aan Washington/New York, 14 mei 1962.

¹⁶² Vickers, *A History of Modern Indonesia*, 155.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence*, 222.

¹⁶⁵ Vickers, *A History of Modern Indonesia*, 157.

¹⁶⁶ Ibid., 159.

¹⁶⁷ Ibid., 160.

imperialistische as, die Soekarno nog geen twee maanden daarvoor in het leven had geroepen, stierf een stille dood.

Soekarno's politiek was het slachtoffer geworden van de ontspanning van de Koude Oorlog. Zijn confrontatiepolitiek kwam op een moment waarop geen van supermachten van de Koude Oorlog hem wilde steunen. Ook in de Derde Wereld vond hij geen steun. Soekarno's isolement leidde tot een sterke band met China en andere anti-imperialistische (communistische) landen. Om bij de basis van zijn buitenlandse beleid te blijven, dat onafhankelijk en actief moest zijn, baseerde Soekarno zijn samenwerking met deze landen op een gedeelde afkeer van het imperialisme. Uiteindelijk werd de binnenlandse machtsbalans verstoord als gevolg van de buitenlandse politiek en nam Soeharto het stokje over van Soekarno. Er kwam onder zijn leiding al snel een einde aan de goede betrekkingen met China. Met Soeharto kwam een einde aan de Indonesische onafhankelijkheidspolitiek en de *third intermediating party*-strategie. De binnenlandse vervolging van communisten, die zou volgen, kon rekenen op de goedkeuring van de Verenigde Staten, zo blijkt uit de stille genocide die plaatsvond onder leden van de *PKI* en hun sympathisanten. Indonesië had kleur bekend en was niet langer ongebonden.

Conclusie

Diverse historici hebben de toenadering tussen Indonesië en China uitputtend onderzocht en geanalyseerd vanuit de Indonesische binnenlandse politieke behoeften en maatschappelijke ontwikkelingen. Daaruit wordt duidelijk dat Indonesië een drang tot zelfstandigheid en onafhankelijk had, die zich in het buitenlandse beleid uitte in een anti-imperialistische toon.

In de analyses van Simon, Leifer en Mozingo is de invloed van de Koude Oorlog op het buitenlandse beleid van Indonesië onderbelicht gebleven. Mijn onderzoek gaat hier dieper op in en laat zien dat het krachtenveld van de Koude Oorlog mede bepalend is geweest voor de toenadering tot China en de ondergang van Soekarno's bewind. Sterker nog: onder invloed van de Koude Oorlog bleek het onhoudbaar om een ongebonden buitenlandse beleid te blijven voeren.

Indonesië wilde, nadat het land in 1949 onafhankelijk was geworden, een eigen koers varen tussen de twee machtsblokken van de Koude Oorlog. De uitgangspunten van het buitenlandse beleid, dat onafhankelijk en actief was, waren een extrapolatie van de Indonesische binnenlandse behoeften tot economische en politieke onafhankelijkheid. Gezien de internationale situatie waarin de wereld verdeeld was langs ideologische scheidslijnen, was een ongebonden buitenlands beleid bovendien de enige manier om vorm te geven aan de Indonesische binnenlandse behoefte van onafhankelijkheid. De toenadering tot China, tussen 1955 en 1965, vond plaats op basis van dit ongebonden buitenlandse beleid. China maakte namelijk geen deel uit van de machtsblokken van de Koude Oorlog en was daarom een goede middenweg.

De toenadering tot China werd versterkt door de anti-imperialistische retoriek waarvan Soekarno zich bediende in zijn buitenlandse beleid. Soekarno's strijd tegen het imperialisme was een uiting van het verlangen naar onafhankelijkheid. In de kwesties West-Nieuw Guinea en Maleisië vond Indonesië een belangrijke bondgenoot in China, dat haar eigen strijd tegen het imperialisme voerde in Taiwan. Tot zover was de toenadering tussen Indonesië en China dus een extrapolatie van Indonesische binnenlandse behoeften, al bood het krachtenveld van de Koude Oorlog het land weinig andere mogelijkheden.

Vanaf de vroege jaren zestig nam de invloed van de Koude Oorlog op het buitenlandse beleid van Indonesië toe, hetgeen op den duur gevolgen had voor de Indonesische toenadering tot China. Onder invloed van de Koude Oorlog probeerden de Verenigde Staten herhaaldelijk om Indonesië in een alliantie met het Westen te krijgen. Bovendien bemoeide dat land zich in

1958 met de Indonesische binnenlandse situatie, door lokale opstandelingen te steunen op Sulawesi. Het zou leiden tot een vervreemding van het Westen.

Geleidelijk sloeg de antikoloniale en anti-imperialistische toon van Soekarno om in een antiwesterse toon. De Koude Oorlog was in de vroege jaren zestig aanbeland in een fase van de-escalatie. Gelijkzeitig met deze ontspanning van de Koude Oorlog lanceerde Soekarno zijn confrontatiepolitiek ten aanzien van Maleisië. Zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie weigerde om Soekarno – uit angst voor escalatie van het conflict – te steunen in zijn strijd tegen de vorming van Maleisië. Tijdens de conferentie van Belgrado in 1961 bleek dat ook de ongebonden landen – en India in het bijzonder – Soekarno niet wilden volgen in zijn steeds radicalere anti-imperialisme. Als gevolg van de ontspanning van de Koude Oorlog raakte Indonesië internationaal geïsoleerd. De enige landen waar Soekarno nog steun vond voor zijn antiwesterse buitenlandse beleid waren de communistische landen van Zuidoost-Azië, waarvan China het belangrijkste was. De toenadering tot China kwam dus niet enkel voort uit een binnenlandse behoefte, maar was ook zeker het gevolg van het krachtenveld van de Koude Oorlog.

Al deze ontwikkelingen laten niet onverlet dat Indonesië alert was op China, dat behalve een bondgenoot ook een bedreiging voor Indonesië kon vormen. Zo werd gevreesd dat China de grote groep Chinese inwoners van Indonesië kon mobiliseren als vijfde colonne en zo invloed kon uitoefenen op het binnenlandse beleid. Ook werd China gevreesd om zijn imperialisme in Zuidoost-Azië, dat in 1959 in Tibet vorm had gekregen. Mao werd tegen wil en dank een ongemakkelijke danspartner van Soekarno. Om precies te weten in hoeverre de Indonesische angst gegrond was en hoe ver China daadwerkelijk is gegaan om zijn invloed in de binnenlandse Indonesische politiek te doen gelden, is extra onderzoek wenselijk.

Uiteindelijk had de toenadering tot China grote gevolgen voor de interne machtsbalans van Indonesië. De antiwesterse toon die Soekarno aansloeg vervreemde hem van het welvarende Westen, hetgeen resulteerde in een economische neergang. Het gevolg was dat Soekarno zijn machtsbasis verloor en dat het leger de macht greep. Soeharto als opvolger van Soekarno koos de zijde van het Westen, waarmee de ongebonden politiek van Indonesië ten einde kwam.

Geraadpleegde bronnen

Archieven

Nationaal Archief, Den Haag (NA)

2.05.118 Codearchief Ministerie van Buitenlandse Zaken

Inventarisnummer 28130

Inventarisnummer 28133

Inventarisnummer 28127

Inventarisnummer 28526

Inventarisnummer 28590

2.05.166 Nederlandse Ambassade Peking

Inventarisnummer 134

Inventarisnummer 308

Inventarisnummer 379

Inventarisnummer 647

Gedrukte bronnen

Ministry of Information, Republic of Indonesia, Special Issue 8.

Foreign Relations of the United States (FRUS), Volume XVII, gewijd aan Indonesië tussen 1958 en 1960.

Handelingen Tweede Kamer, 1958-1959

Periodieken

Hsin Hua News

International Journal

Journal of Southeast Asian Studies

New York Times

Pacific Affairs

People's Daily

South China Morning Post

Literatuur

- Adams, Cindy, *Sukarno. Een autobiografie opgetekend uit de mond van de president zelf voor Cindy Adams* (Den Haag 1967)
- Agung, Ide Anak Agung Gde, *Twenty years Indonesian foreign policy, 1945-1965* (Den Haag 1973)
- Appadorai, A., *The Bandung Conference* (New Delhi 1955)
- Chen, Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill en Londen 2001)
- Crouch, Harold, 'The army as a social-political force, 1945-1965' in: Crouch, *The Army and Politics in Indonesia* (Ithaca en Londen, herziene druk 1988) 24-42.
- Dake, Antonie C.A., *In the Spirit of the Red Banteng: Indonesian Communist between Moscow and Peking* (Jakarta 2002)
- Feith, Herbert, *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia* (Ithaca, heruitgave 2007)
- Giebels, Lambert J., *Soekarno. President. Een biografie 1950-1970* (Amsterdam 2001)
- Gouda, F. en Zaalberg, T.B., *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia: US foreign policy and Indonesian Nationalism, 1920-1949* (Amsterdam 2002)
- Hindley, D., 'Foreign Aid to Indonesia and Its Political Implications', *Pacific Affairs* 36, nr. 2 (april 1963) 107-119.
- Hindley, D., *The Communist Party of Indonesia 1951-1963* (Berkeley en Los Angeles 1964)
- Kahin, George McTurnan, *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* (New York 1956)
- Kroef, Justus M. van der, 'Indonesia: independent in the Cold War', *International Journal* 7, nr. 4 (1952) 283-292.
- Kroef, Justus M. van der, 'Dilemmas of Indonesian Communism', *Pacific Affairs* 35, nr. 2 (augustus 1962) 141-159.
- Leifer, Michael, *Indonesia's Foreign Policy* (Londen 1983)
- Lev, Daniel S., 'The Political Role of the Army in Indonesia', *Pacific Affairs* 36, nr. 4 (september 1963) 349-364.
- Mozingo, David, *Chinese Policy toward Indonesia, 1949-1967* (Ithaca en Londen 1976)
- Poeze, Harry A., 'The Cold war in Indonesia, 1948', *Journal of Southeast Asian Studies* 40, nr. 3 (oktober 2009) 497-517.
- Simon, S.W., *The Broken Triangle: Peking, Djakarta and the PKI* (Baltimore 1969)
- Soekarno, 'Capitalism Creates Poverty: lecture by President Sukarno before Students of Padjadjaran University in Bandung 2nd may 1958', in: *Ministry of Information of the Republic of Indonesia*, special issue nr. 8 (mei 1958)
- Sukma, Rizal, *Indonesia and China: The Politics of a Troubled Relationship* (Londen 2005)

Vickers, Adrian, *A History of Modern Indonesia* (New York, tweede editie 2013)

Weinstein, Franklin B., *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence: from Sukarno to Soeharto* (Ithaca en Londen 1976)

Westad, Odd Arne, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (New York 2005)

Wie, Thee Kian, 'Indonesianization; Economic aspects of decolonization in Indonesia in the 1950s' in: Lindblad, Thomas J., en Post, P. (red.), *Indonesian Economic Decolonization in Regional and International Perspective* (Leiden 2009) 19-38.